

ШЫН

Ниитилел-политиктиг солун
1925 чылдың август 31-де үнүп эгелээн

№ 64
(17552)

2008 чылдың
июнь 19,
четверг

Садар өртээ
4 рубль

Хоойлужудулга палатазының сессиязында

ЧАНҒЫС ДОҢ БОЛБАЙН БАРГАН

(Сессияга депутаттар сөс ап, боттарының
үзел-бодалын илередир аргазы чок болган)

Тыва Республиканың
Улуг Хуралының Хоой-
лужудулга палатазының
ээлчеглиг сессиязы дүүн,
июнь 18-те болуп эрткен.
Чугаалажыры-биле хүн
чурумунга 33 айтырыгны
киирген.

«ТР-ниң Улуг Хуралының Бюд-
жет болгаш саң-хөө-чээли полити-
казының талазы-биле комитеттин
даргазының дугайында» Хоойлу-
жудулга палатазының доктаалы-
ның төлевилелиниң дугайында
айтырыгны чугаалажырынче сес-
сия кирген. Хоойлужудулга пала-
тазының Даргазы Василий Оюн ол
доктаал төлевилелинде чүнү айтыр-
канын, ону сайгарып көөрүнүн
дугайында чангыс сөс-даа чугаа-
лабайн, доктаалды чүгле элек-
троннуг арга-биле бадылады-
рынче кирген. Ук доктаал төле-
вилелинде бо комитеттин чамдык
кежигүннеринин саналы-биле
комитет даргазындан Роза Дегени
халаарын айыткан турган. Хоойлу-
жудулга палатазының Даргазы
доктаал төлевилелин кандыг-даа
сайгарылга чокка бадылады
бээр, депутаттар удурлангаш,
кадр айтырыын ханы сайгарып
көөрүн, санал-оналдарны солчу-
рун саналдаан. Ынчалза-даа депу-
таттарының үнүн Василий Май-
олович дыңнаваан, кымга-даа
сөс бербээн, доктаалды бады-
лаар дээн туружунга хевээр арт-
кан. Ооң соонда депутаттарның
маргышкан ыткыр чугаа-сооду
хурал залына динмиреп турган.

Роза Деге сөс бээрин каш удаа
дилээр-даа, сөстү бербээн. Ооң
дилээ-биле палатаның Бюджет
болгаш саң-хөө-чээли политика-
зының талазы-биле комитеттин
даргазының оралакчызы Зинаида
Ондар сөс алгаш, Роза Деге ажил-
га озалдап келирин, даргазының
орнунга парламентиниң Чөвүле-
линиң хуралдарына олуржуп
турганын ол тайылбырлады, оон
өске Дегениң кол ажил-чору-
дулгазының дугайында чүнү-даа
чугаалаады. Ынчангаш комитет
даргазы Роза Дегениң ажилында
кандыг четпестер бары долзуу-
биле илереттинмейн барган. Моон
ужурундан «Роза Дегениң ажи-
лының түннели кандыгыл, аңаа
кандыг үнелелди бергенил?» деп
айтырыгны депутаттар салган.
Аңаа кым-даа харыы бербээн,
билдинмес хевээр арткан.

Парламентиге кандыг-даа ай-
тырыгны чугаалажырда ооң бүгү
талаалыг сайгарылгазын депутат-

В.Шайфуллинниң тырттырган чуруу.

тар кылыр, шын түннелди үндүрер
ужурлуг, ооң кол сорулгазы-ла
ол. Ындыг турбуже депутаттар
чугаалашкан айтырыгга хамаа-
рыштыр санал-онал бээр дээр,е,
Василий Оюннуң кызып-кыйып
турары бо сессияга тодаргай
көскү болган. Ону аңаа олуржуп
турган ТР-ниң Чазак кежигүннери,
Чазактың харысалгалыг ажил-
дакчылары, Улуг Хуралдың Төлээ-
лекчилер палатазының комитеттер
даргалары, журналистер эскерип
көргөн.

«Санал-шүгүмчүлелдерни сок-
садыңар!» — деп, Василий Оюн
безин эгелевээн маргышка хамаа-
рыштыр шыңгыы болган. Дегениң
микрофонун ажилдадып кывыс-
паан, бюджет комитетиниң кежи-
гүнү Виталий Бартына-Садыга-даа
сөс ап, чүве чугаалаар арганы
бербээн. Ажык бадылаашкын-
биле соңгуп болурун база детки-
вээн. Депутаттар Сергей Саф-
ринниң көргүскени-биле кнопка-
ларын оожум базыпканнар, ын-
чангаш чагыртпас аажылыг Дегени
комитет даргазының албан-ду-
жаалындан дүжүрери дээш бады-
лаан. «Бис бадылап кааптывыс
ышкажыл? Оон өске чүү херегил?»
- деп, Хоойлужудулга палатазы-
ның даргазы чөпшээрешпээн хар-
ыыларга хамаарылгазын иле-
реткен. Депутаттарның хөй кезин
ооң-биле ыт чокка каттышкан.

«Кижини чүгле бир-ле кижиге
тааржып, а бир-ле кижиге таарыш-
пайн турары дээш ону албан-
дужаалындан дүжүрүп болбас.
Шупту чорудулганы тода бижээн
күш-ажыл хоойлужудулгазы бар-

дыр — деп, Виталий Бартына-
Сады чугаалап турган. — Бети дизе,
кижини кандыг-ла бир эрге-хоой-
лу хажыдышкыннарының дуга-
йында баш удур сагындырган
турар ужурлуг, ол кижиден тайыл-
бырны алыр, доңгулда бээр дээш
оон-даа өске. Ынчангаш ону чүгле
ол бир-ле кижиниң сеткилинге
таарышпас дээш, ындыг шийт-
пирни хүлээвес. Бо дээр,е бол-
баан чүүл-дүр. Мону эрге-хоойлу
органның структуралары,
прокуратура чери эскерер болза
эки. Бо таварылгада аажок эпчок
чүүл болза, депутат кижиге бо-
дунуң туружун камгалаар арганы
бербейн турары хомуданчыг. Мен
сөс алырын дилеп тур мен. А ме-
нээ сөстү бербейн турар. Бар-
тына-Садыга сөс бээрин, бер-

безин Василий Оюн бадылааш-
кынче кирип турар. «Карманда»
депутаттар удуртулгага канчаар
херегил, ынчаар бадылап каар.
Херек кырында мээң депутат бү-
рүн эргемни кызыгаарлап турар.
Ындыг чүве чурум апар чыдар.»

Үзел-бодалдар чеже-даа аң-
гы-аңгы болза, шупту саналдарны
дыннаан турар ужурлуг деп, депу-
тат Андриан Ооржак санап турар.
«Парламент — айтырыгларны сай-
гарып чугаалажыр чер. Хамык
ужур кым шын бооп турар, а кым
бурулуунда эвес, а аңгы-аңгы
үзел-бодалдарны дыңнап көргөш,
оларга үндезилеп, шийтпирни
хүлээп алыр. Бир эвес Ондарга
сөстү берген болза, Дегеге база
сөстү бээр ужурлуг. Ол депутат
этиказының хажыдышкыны-дыр.

дээрзин депутат санап турар. —
Бистерни чон соңгуп алган. Соң-
гукчулар бистин үзел-бодалы-
высты билир болур ужурлуг.
Айтырыгларны ажык сайгарып
чугаалажыр ужурлуг бис, а аңаа-
ла механиктиг бадылаашкын-биле
эвес».

Депутаттарның чамдык кезин
хуралдаар залдан үне берген.
Хуралга чалаткан аалчыларны,
Төлээлекчилер палатазының
депутаттарын болгаш журналис-
терни залдан үне бээрин В.Оюн
негээн.

Өске айтырыглар талазы-
биле: бюджет кодекзинче «Ар-
жаан-2» базырыктың кайгамчык
эдилелдерин Эрмитажтан Тываже
эгидеринге, камгалал дериг-хе-
рекселдеринге база ындыг үнелиг
чүүлдерни музейге шыгжаарына
эргежок чугула тускай херексел-
дерге чарыгдалдарны акшалан-
дыраарына 10 млн. рубльди, биче
болгаш ортумак сайгарлыкчы
чорукту деткиринге көрдүнгөн
«Бизнес-инкубаторнуң» акшалан-
дырышкынын киирген. «Сүбе-
дей» спорт комплекзинге хамаа-
рыштыр чугаалаар болза, ол боду
акша-хөреңгини ажилдап ап
турар, ооң ажылындан кирген 12
млн. рубльди бюджеттин орул-
газынче кирип бижири болгаш
комплексти бодун тудуп-ажаа-
рынче болгаш инженер-коммунал
инфраструктураларын хөгжүдө-
ринге ажылгаарын — «хоойлуга
таарышпас сайгарлыкчы чорук»
деп көрүп турар! Ынчангаш моон
ужур-чурумну билип алыры берге.
Ындыг-даа болза бистер ботта-
рывыс туружувусту камгалаар
болгаш эрге-чагырганың хоойлу-
жудулга органы-биле үре-түн-
нелдиг чугаалажырын кызыдар
ужурлуг бис.

Кижини бодаарга удуртукчу
дарга кижини бодун долгандыр
кады ажилдап турар эш-өөрүн,
чангыс доң кылдыр эвилелдээр,
оларның үзел-бодалын дыңнап,
үнелеп, оон кандыг-бир түннелди
үндүрер болгу дег. А бо удаада
ындыг болбады.

Таан-оол ХЕРТЕК.
Дина ОЮН.

Кыргыз Шошкукович ЧАМЗЫРЫН

Үр эвес аараанының соонда
тыва чоннуң алдарлыг оглу,
тыва эки турачы-фронтучу Кыр-
гыз Шошкукович Чамзырын
2008 чылдың июнь 18-те мөчээ.

Кыргыз Шошкукович 1920
чылдың май 20-де Кызыл ко-
жуунуң Ашан деп черге арат
өг-бүлөгө төрүттүнгөн. 1942
чылда Тере-Хөл кожуунуң
революстуг аныктар эвиле-
линиң секретарына ажилдап
тургаш, фронтуже эки тура-
биле чорупкан. Ол хөй тул-
чуушкуннарга, ооң иштинде
Ровно хоорайны хостагырынга
киришкен, балыглаткан турган.
Тывазынче халажып ээп келгеш,
Новосибирскиниң партияның

дээди школазын дооскан. Партия
органның: СЭКП Тыва обко-
мунуң инструкторуна, Тожу бол-
гаш Каа-Хем партия райкомна-
рының пропаганда болгаш аги-
тация секретарына, СЭКП Эрзин
райкомунуң ийги секретарына
хөй чылдарда ажилдаан.

Кыргыз Шошкукович-биле
кады ажилдап чораан кижилер
ооң чаныш-сыныш чок тура-со-
руун, амыдыралга кайгамчык

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ЧАЗААНЫҢ ДАРГАЗЫ БОЛГАШ
ЧАЗАА

Кыргыз Шошкукович
ЧАМЗЫРЫННЫҢ

мөчээни-биле ооң чоок кижилеринге болгаш төрелдеринге ханы
кажыдалын илередип тур.

ынаан, бедик интеллигентилин,
ажылгырын, улус-биле чугаала-
жып билирин сактып чоруурлар.
Төрээн Тывазының хөгжүлдө-
зинге улуг салышкыны база
ажыл-ишчи онзагай шынарлары-
биле ол чангыс чер-чурттугла-
рының улуг хүндүткелин чаалап
алган. Улус-чоннуң чүректеринге
ооң дугайында чырык сактыш-
кын кезээ мөңгөде артар.

Чеди чүзүн малым турда...

ТЫВАДА — 5 АЛДЫН МЕДАЛЬ

«Малчын» КУБ-туң директору Ч.М. Ооржак, И.В. Чучев, «Бай-Тал» КУБ-туң директору К.Н. Кочал-оол.

Чита хоорайга уксаалыг шээр малдарның делегей чергелиг делгелгезинче Тывадан улуг делегация чедишкинниг киришкеш келген. Бир ажил-агый 8 шээр малды 7 номинацияга кириштирер дээш, Тываны ниитизи-биле 11 көдээ ажил-агыйлар төлээлеп чораан.

Делгелгеге кадыг дүктүг тыва уксаалыг хойларны Моолдун төлээлери база эккелген. Ынчалза-даа бистиң республиканың тускай эртемниглериниң ажылының түңнели черле шыырак болуп турарын демдеглээри чугула. Ол хире шыырак удурланыкчыларлыг-даа болза, Тыва Республиканың ажил-агыйлары 5 алдын, 6 мөңгүн, 10 хүлер медальдарны чаалап алгаш, команда аайы-биле 3-кү черни ээлеп «ВАЗ» маркалыг автомашина-биле шаңнаткан.

Ук делгелгениң медалы.

5 алдын медальды «Мөген-Бүрен» КУБ-туң хураганыг хою, «Эйлиг-Хем» КУБ-туң бүдүрүкчү хуназы, «Деспен» КУБ-туң улуг кошкары, «Биче-Тей» КБК-ның 1 харлыг хураганы, «Бай-Хөл» КУБ-туң аныяк кошкары алган. Россия Федерациязының Көдээ ажил-агый яамызының Хүндүлел бижии-биле К.Н. Кочал-оол («Бай-Тал» КУБ), С.С. Хандываа («Эйлиг-Хем»), С.А. Донгак («Торгалыг», Өвүр) шаңнаткан.

Киржикчилер-биле чугаалажып тура, делгелгеге каш чыл улаштыр киришкен Мөңгүн-Тайга кожуунунун «Малчын» КУБ-туң директору Чодураа Мөңгеевна Ооржактан делгелге кандыг эрткенни сонуургап айтырамын, мынча деп харыылады.

— Делгелгеге малдың күжүн, деңзизин дыка онзалап көөр, бис каш чыл дургузунда бо айтырыгны көдүрүп тур бис. Ырак орукче делгелге эгелээр мурнунда аъттаныпкаш, ол черге үзе-тура чедер улус-тур бис. Бир эвес эртежики аъттаныпкаш, малды ол черге бичи дыштандырып, күш-деңгелин кирип алыр болзувусса, оон-даа бедик көргүзүлгөр чедип ап болур магадылал бисте бар. Бирги черни

алган Забайкальский АО-нун малчыннары чинге дүктүг хойлары-биле малдың күш-деңгели шыырак болганы-биле тиилеп үнген деп болур. Ийи дугаарында — Алтай Республика. Бо черле чылдың-на шаңналдыг черден дүшпес ажил-агый чүве. Үш дугаар черде бис болдувус.

Делгелгени байырлал кежээзи-биле хагган. Чита облазының губернатору «Александровский

эгелээш бо делгелге ам мырыңай делегей чергелиг апар чыдары ол. Мен бо делгелгеге киржип тургаш, Л.А. Сатеевадан аңгыда Харон Адыевич Амерхановту танып алдым. Ол чылдың-на бо делгелгени директорлап кээр. Көскү ажилдыг ажил-агыйларга боттук дузаны чедирип, чурттуң хөгжүлдээ дээш, «аарып» чоруур кижилерниң бирээзи. Май 12-13 хүннеринде Москва хоорайга билим бедидип

Чита хоорайга уксаалыг шээр малдарның делегей чергелиг делгелгезинче Тывадан улуг делегация чедишкинниг киришкеш келген. Аңаа республиканың ажил-агыйлары 5 алдын, 6 мөңгүн, 10 хүлер медальдарны чаалап алгаш, команда аайы-биле 3-кү черни ээлеп, «ВАЗ» маркалыг автомашина-биле шаңнаткан.

чорааш, бо дарганың дузазы-биле сертификат херечилел кылдыртып

сад» дээр Чазак бажыңының артында өглер тип каан паркка шайлаашкынче бир делегациядан 2 кижини чалаан. Тывадан мен чааскаан аңаа кириштим. Шайлаашкын, оюн-тоглаа кежээ 22.00 шакка чедир болду. Читаның уксаажыдылга каттыжыышкынының даргазы Людмила Александровна Сатеева-биле ажил-агыйжы болгаш эш-хуу харылзаа тудуп турар болгаш бо кежээ база ооң-биле хөй-ле чүүлдерни чугаалаштывыс. Ол 2003 чылда Ставрополь крайга мындыг хевирлиг делгелгеге киришкеш, чанып келгеш, губернаторунга мындыг хевирлиг делгелгени Сибирь болгаш Чөөн чүк девискээриниң кылдыр эрттирип болур бис деп сүмелээрге, ону деткээн турган. Оон

алдым. Ам шээр мал дээш 5 млн. рубль дотацияны алыр бис. Ынчалза-даа тускай мергежилдиг ажилдакчыларга ажилдаар чер чок. Черле ынчаш көдээ ажил-агыйже көрнүп турар болган соонда, республикага төпчүткен уксаажыдылга каттыжыышкынын тургузуп көрзе деп бодалдыг мен — деп, Чодураа Мөңгеевна ажилының, делгелгени дугайында чугаалап турда, ТР-ниң Чазаның Даргазының оралакчызы И.В. Чучев бодунуң кабинетинде делгелгениң киржикчилерин чалай берди. Делгелгеге киришкен ажил-агыйлар боттарының алган шаңналдарын стол кырынга делгей салыптарга, стол сынмас кылдыр дола берди.

— Космонавт 4 ай иштинде

белеткелди эрткеш, бир ай ужуткаш, чурттуң маадыры атты чаалап алыр-дыр. Көрүңер даан, езулуг маадырлар бо-дур. Чай-кыш, изиг-соокта, хат-чаастыгда-даа дыштаныр хүн чок ажилдааш, чуртту чемгерип турар кижилер — көдээ ажил-агыйның ажилдакчылары. Чер ажилы берге-ле, ынчалза-даа малчын кижиге берге ажилдыг улус чок. Бөдүүн малчын кижиге тураскаал салыр болза эки. Наадымда эки ажил-агыйның удуртукчузунга «Джип» машинаны бээр деп чугаа бар. Ону чөптүг эвес деп санаар мен. Хөй кижиниң кадыы, дери сиңген ажил дээш чаңгыс кижиге хөлестеп мунар техниканы бээрге, ажилчыннарның холу быжыг болбас. Ооң орнунга бичежек трактор азы сиген кезер машина-даа садып бээр болза, ол ажил-агый улам байыыр, ажилдакчыларының амыдыралы эки-жиір деп санаар мен. Делгелгеден кандыг саналдыг келдиңер? — деп, Иван Васильевич айтырарга: — «Хөй улус чоруурга берге-дир. Ындыг чарыгдал үндүрүп турбайн, республикавыс иштинге делгелгеден эрттиргеш, тиилээн ажил-агыйны эртежики эки дерээш чорудар болза, эки-дир» — деп санал кирген.

— Келир чылын эрттирер бис. Ам чугула айтырыг — Наадым.

Июнь 20-де Чөөн-Хемчик кожуунга хой кыргыырынга мөөрей болур. Хачы-биле болгаш машина-биле дүрген, шынарлыг кыргыырларны илередир, шаңналы шыырак. Оон июль айда Би-Хем кожуунда «Нива» ажил-агыйга саанчылар мөөрейи эртер. Аңаа база идеп-кейлиг киржиринерни күзедим — деп, Иван Васильевич чугаалады.

Мээң мурнумда Тес-Хем кожуунунун «Деспен» ажил-агыйының шаңналдары чыдыр. Олар 1 алдын, 2 мөңгүн медальды алган болду. Бай-Тайганың «Бай-Хөл» ажил-агыйы 1 алдын, 3 хүлер медальдарлыг. Делгелгениң киржикчилеринден шаңналга алган машинаңарны канчаар үлештиңер деп айтырамын, «Мөген-Бүрен» КУБ-туң директору Өшкү-Саар Аракчаевна Ооржак бистиң аравыста эң улуг назылыг директор ол болду. Аңаа бээр кылдыр дугуруштувус. Бистиң ам-даа машиналар чаалап аптар үевис бар. Ынчангаш мал ажылынга улуг үлүг-хуузу кириген коллежавыска ол машина тураскаал бооп артар болза чөптүг деп шийтпирледивис — деп харыы дыңнааш, сеткилим ханызындан меңээ машина берипкен чүве дег өөрүп чандым.

Силерниң ажил-ижинерни үнелээр үе катап база эглип кел чыдар, ооң эгезин боттарыңар салганыңар ол-дур. Ажил-ижинге чедишкиннерни, эң ылаңгыя малың хүр менди болурун күзеп каайн. Бажың бедик, хөрээң хостуг ырлап оргаш, шаап ор, малчын.

Айлаң ДАРЖАА.

Авторнуң тырттырган чурктары.

Уксаалыг малдың өртек-үнезин доктааткан

Тыва Республиканың Чазаның Даргазы Шолбан Кара-оол, Чазактың оралакчы даргалары, яамылар база ведомстволарның удуртукчулары-биле эрттирген аппарат хуралының түңнелинде 2008 чылдың июнь 2-де 20 дугаар протоколунуң 8 дугаар пунктузун күүседири-биле Россияның уксаажыдылга регистринге Тываның 16 уксаажыдылга ажил-агыйларын тодарадып, даңзыже кириген, оларга мал генофондузунуң уксаажыдылга ажил-агыйы деп эрге-байдалды тывысканын Тываның Көдээ ажил-агый болгаш аш-чем яамызының сайыды Валентин Ендан биске дыңнаткан.

Россияның Көдээ ажил-агый яамызының деткимчези-биле апрель, май айларда республиканың мал ажил-агыйлыг 14 бүдүрүлгезинге уксаажыдылга ажил-агыйлары деп эрге-байдалды тывыскан. Ынчангаш бо 2008 чылда республиканың 6 уксаажыдылга ажил-агыйларынга федералдыг бюджеттен уксаалыг малдың баш санын өстүрүп азыраарына 14,7 миллион рубль хемчээлдиг дузаламчы акшаларны шилчидип бээри көрдүнгөн.

Малдың ховар уксаа хевирлерин камгалап кадагалаарынче, оларның баш санын көвүдедиринче угланган улуг ажилдың эки көрүзүлгери уксаажыдылга ажил-агыйларынга бедик үнелээшкенин берип турарын херечилеп турар болгаш уксаалыг малдың өртек-үнези анаа садар малга бодаарга бедик болур ужурулг.

Шынап-ла, ооң мурнунда хууда сайгарлыкчы хамаатылар Тывадан дашкаар мал-маганны үндүр садып тура, ооң өртөөн республиканың Көдээ ажил-агый яамызы-биле дугуржуп албайн турган. 2007 чылда Хакас Республиканың Ветеринария албанының талазындан Тывадан эккелген тарып каан уксаалыг шээр малдың өртек-үнезинге хамаарыштыр хомудалдар турган. Аңаа хамаарыштыр 2008 чылдың апрель айда Хакас Республиканың Көдээ ажил-агый яамызы-биле ужуражыышкын болганының түңнелинде, кожавыс республика биске буруузун миннип, уксаалыг төрүүр хойларның бир төрүүр хойну хакас ажил-агыйларга 2800 рубльден эвээш эвес өртөккө садарын дугуржуп, керээни чарган. Тыва Республиканың Чер болгаш өнчү-хөрөңги харылзааларының яамызының чөпшээржилге-биле Хакас Республикаже 2007 чылда Мөңгүн-Тайга кожуунунун 24 муң баш шээр малдыг «Малчын» ККБ-зинден 1091 баш, 25 муң баш шээр малдыг «Мөген-Бүрен» ККБ-зинден 1500 баш хойларны садып чоруткан.

Амгы үеде генофондулуг уксаажыдылга ажил-агыйларының удуртукчулары-биле уксаалыг малды республикадан дашкаар чаш шээр малды бир башты 2,8 — 4,500 муң рубльден; сарлык-тарның чаш малдың бир бажын 20 — 25 муң рубльден; тыва аъттарның чаш малын 20—30 муң рубльден эвээжетпейн садарын дугурушкан. Бо өртөктер инфляция аайы-биле ылгалып, өзүп болурун сайып дыңнаткан.

Карим МОНГУШ.

Удуртукчуга сөс

КОЛ СОРУЛГАВЫС —
БОЙДУСТУ КАМГАЛААРЫ

Тыва Республиканың Аңнаашкын болгаш балыктаашкын хөгжүдерининг талазы-биле чаа күрүнө комитети тургустунганындан бээр чартык чыл чедип турар. 2008 чылдың январь 1-ниң "Дириг бойдуштуң болгаш сугга чоруур биологтуг курлавырларының объектилерин камгалаарының, хайгаараарының болгаш оларны таарыштырып башкаарының талазы-биле эргелерин эде кылып, чаартырының дугайында" № 258 федералдыг хоойлу езугаар Россия Федерациязының субъектилеринге дамчыдып каан. Оон мурнунда ол айтырыгларны федералдыг тургузуглар болгаш Россияның девискээр аайы-биле көдээ ажыл-агый хайгаарал эргелели харыылаар турган болза, бо чылдан эгелеп чаа тургустунган комитет ол эргелерни бүрүнү-биле күөсөдип эгелээни ол. Комитетти удуртуу-биле **Александр Сергеевич НОВИКОВ** томуйлаткан. Кызыл хоорайның үндезин чурттакчызы, мурнуку чылдарда совет чазак турда-ла аңнаашкын болгаш балык сайзырадыр талазы-биле айтырыгларны харыылаар оралакчы дарганың дузалакчызы турган. Сөөлгү 15 чыл дургузунда ол хууда сайгарлыкчы бооп ажылдап турган. Республиканың Чазаа аңаа чаа комитетти баштап, удуртуун эрткен чылдың төнчүзүнде дааскан.

Ынчангаш мен Александр Сергеевичке ужуражып, оон удуртуп турар комитеттин кылып эгелээн ажылының дугайында чугалап бээрин дилээн мен.

— Александр Сергеевич, удуртуп эгелээниңер комитет кандыг сорулга-биле ажылдап турарыл?

— 2007 чылдың декабрь 28-те Тыва Республиканың Чазак Даргазы Шолбан Кара-оол бодунун үндүрген доктаалы-биле ук комитетти тургускан. Комитеттин кол сорулгазы — Тываның черлик дириг аң-меңин, агаарда, сугларда куштарны болгаш оон хемнеринде, хөлдеринде турар балык-байлаңнарны камгалап кадагалаары, оларның санын эвээжетпейн сайзырадыры болгаш бир эвес оларның саны көвүдей берзе, санын таарыштырып, аайлаштырары-биле аңнаар болгаш балыктаар чөпшээрелдерни, кызыгаарлаашкыннарны база ол ышкаш хоругдаашкыннарны бээр. Комитеттин практиктиг талазын көөр болза, ол кезек килдистерден тургустунган. Бир килдис — бойдуштуң дириг амытаннарын, сугларда балык-байлаңын таарыштырып, ажыглаарын болгаш оларны камгалаарын харыылаар, ийги килдис комитеттинг ажыл-чорудулгазын харыылаар, ол болза — административтиг ажыл-агыйы килдис. Бүгү Тывада девискээр аайы-биле үш килдис ажылдап эгелээ. Ол болза, төп бөлүк кожууннарның, мурнуу болгаш барыын талакы кожууннарның килдистер-дир. Ниитизи-биле комитетке 33 кижиге ажылдаар ужурул, ында күрүнениң заказниктеринде ажылдап турар аңчылар ажылдакчылары (егерлер) база кирип турар. Ол ышкаш 19 күрүнө албанында ажылдап турар

кижилер. Оларның бир дугаар ээлчегде кылып ажылы — черлик дириг амытаннарның, куштарның болгаш балык-байлаң курлавырының чизезин кылып, оларның санын катап көвүдөдир талазы-биле ажылды кылып, лицензия-чөпшээрелдер бээр, дириг аң-мең болгаш балыктарны ажыглаарын таарыштырары база ол ышкаш аңнаашкынны, балыктаашкынны үезинде хоругуу дээш өске-даа ажылдарны чорудар. Ол дээрже бистинг ажылывыстың бир талазы-дыр, а өске талазы — хамык бар дириг амытаннарны хайгаараар, оларны камгалап-кадагалап, хумалаары боор. Комитеттин тургустунуп четчелээшкенин дооступ турары бо. Ам удавас акшаландырышкынны долзуу-биле ап эгелээр бис, алды ай дургузунда акша-көпөөк албайн, организастыг ажылдарны кылып турдувус. Россияның көдээ ажыл-агый хайгаарал эргелели биске 13 олутту берген, а республиканың Чазаа 20 ажылчын олуттарны немеп берген. 17 миллион га аңнаар девискээрни, 12 муң ажыг хемнер болгаш хөлдерге ыңча эвээш кижини ажылдадыры берге-ле херек. Республиканың Чазаа биске шаа-биле дузалажып турарын өөрүнчүг деп демдеглекседим. Амгы үеде кышкы аңчылар болгаш балыктаашкын сезону доозулган, бо талазы-биле отчет-илеткелдерни кылып, оларның анализ-сайгарылгазын чорудуп тур бис. Оон түңнелинде 2009 чылдың лимит-хемчээлдерни кылып бис, кайы аңчы кайы хирени адып болурул, кандыг балыкты кашты тудуп ап болурул дээр чижеттиг. Чижээ, бо чылын балык аймаан ниитизи-биле 450 тоннаны тудуп болур квоталарны (нормалыг чөпшээрелдерни) берген бис. Чыл дургузунда балыкчыларның

балык тудар хуусааларны сагып турарын, негелделерни күөсөдип турарын хынаар ужурул бис. Камгалап ажылын чугалаар болза, ниитизи-биле бис чаа тургустунуп турарывыс-биле акша-шалың, кывар-чаар материалдарны албайн турар-даа болзувусса, бо чоок-кавы тайгаларны, хемнерни, хөлдерни кичээнгейге ап, аңаа хыналдаларны эрттирген бис. Кожууннарда инспекторлар ажылдап турар. Чижээ, Тожуга төтчеглекчилеп (браконьерлеп) тургаш, туттурган аңчы кижилерге хамаарыштыр протоколдар езугаар торгаап, административтиг хемчеглерни алган, оон түңнелинде торгаал акшалар республиканың бюджетинче кирип эгелээ.

— Александр Сергеевич, бо үеде кандыг дириг амытаннарны аңнап, балыктарның кандыг хевирлерин тудуп болурул?

— Чылдың үезинден ол хамааржыр. Чоокта чаа черге чоруур болгаш сугга эштир куштарга аңнаашкын доозулган. Ол ышкаш бо үеде кандыг-даа балыкты тудуп болбас, чүге дизе олар ам үүргезин салып турар, а аң-меңге хамаарыштыр бо үеде июнь 10-га чедир адыгны аңнап болур, июнь 1-ден июль 10-га чедир сыыннарны аңнап болур. Бо-ла үеде тускай чөпшээрелдерни база бээр бис, ол болза, чижээ, экспедицияда киржип турар кижилерге оларның аш-чеминге хергелээр янзы-бүрү аңнарны өлүрүп болурун чөпшээрээр. Күскээр болгаш кыжын өлүк аңчы, чамдык дуогулг аңнарны аңнаарыңа чөпшээрелдерни берип эгелээр бис.

— А калчаа аарыгдан араан бөрүлерни, дилгилерни хайгаарап турар силер бе?

— Олар база биске хамааржыр. Калчаа аарыы талазы-биле байдал нарын бооп артпышаан,

чүге дизе сөөлгү 15 чыл дургузунда бөрүлерниң саны ийи катап көвүдээн бооп турар. Оон мурнунда оларны узуткаары-биле хораннап, самолет-вертолеттан адып, какпалап, аңнап дээш шупту бар аргаларны ажыглап турган. Бо үеде бир бөрүнү азы бөрзекти өлүргени дээш акша шаңналын өстүрүп каан-даа болза, оларның саны улуг дыка кызырылбайн тур. Шаанда, эки үелерде вертолет-биле 100 ажыг шак ужуп тургаш, адып турган болза, ам бо үеде чаңгыс шак ужудуушкун 60 муң рубль дээрже, ол хире өртөккө канчап-даа күш четпейн баар-дыр бис. Ол ышкаш бөрүлерни хораннаар хоран чоокта чаа тускай күрүнө хыналдаларын эртпейн барганы-биле оларны ажыглаары шуут хоруглуг. Ам чүгле аңчыларның бот-идепкейжи тура-соруундан, кызымаандан болгаш оларның мергежилден, уран-аргыздан хамааржыр-дыр.

— Александр Сергеевич, бистинг Тывавыс аян-чорукчу туристерниң сонугралын оттурар оран болгай, аңнаар, балыктаар сорулгалыг даштыкы-даа, иштики-даа туристерни чалаар болза, бюджетке-даа эки болгай, ол талазы-биле чүнү кылып турар силер?

— Ийе, бистинг чуртувус өске чурттарның болгаш Россияның өске девискээрлеринден келген аалчыларга, туристерге ажык болур ужурул деп санап турар бис. Аңнаар, балыктаар дээш көлгөн кижилер республиканың комитетининг удуртулганын, оон эртем ажылдакчыларының тургузуп каан тускай хуусааларыңа чагыртып, оларның аңнаары, балыктаары тускай дүрүмнерге, негелделерге дүжүп турар болза, деткир ужурул бис. А чамдык кижилер бар чүвени чок кылдыр, чаңгыс-даа караш дээр аң-мең, дыйлаш дээр байлаң чок кылдыр узуткап, тудуп алгаш баар болза, оларның-биле демисежир апаар бис. Шак ыңдыг сеткилдиг төтчеглекчи кижилерниң дериг-херекселдери, боо-монгузу, ок-чемээз дыка-ла сайзыраңгай болур-дур. Ылаңгыя кожавыс Хакасия, Иркутск облазындан болгаш Красноярск крайдан вертолеттарлыг бедик эрге-дужалдыг даргалар, акша-төгерикиг байлар Тываның кижиге чедип шыдавас тайгаларында

аңнап, балыктап чоруур боор-дур. Удаа-дараа рейдилерде безин төтчеглекчилер туттуруп турда, хүн бүрүде та чеже кижиге аңнап, балыктап чоруп турар. Эрткен чылын Тожунуң Белик хемчигешке бир бөлүк туттурган, кижиге бүрүзү чартык тонна балык тудуп алган, чаңгыс-даа байлаң артырбаан боор-дур. Ындыг кижилер-биле оон-даа улай шыңгы демисежир бис.

— Тывада аңчылар, балыкчыларның чизезин чорудуп турар силер бе?

— Ол айтырыг эки турачы аңчылар болгаш балыкчылар ниитилелдеринге хамааржыр, чогуум оларга кайы хире хемчээлдиг аң, куш, өлүк тыварын, балык тудуп ап болурун бистер шитипирлээр бис. Аңчылар болгаш балыкчылар ниитилелдерининг бо үеде ажылы анаа саазын кырында арткан. Шаанда олар дыка хөй чонну хаара туткан турган, кылган-бүдүргөн ажылдары, хемчеглери көскү турган, аңчыларны культурага, езу-чурумнарга база өөредип турган.

— Берге айтырыгларыңар бар бе, дарга?

— Ийе, бар. Бир дугаарында, кадрлар айтырыы. Биске ихтиолог (балык азыраар) специалистер чугула херек бооп турар. Оон соонда аңчылар ажыл-агыйның егерлер (профессионалдыг аңчылар), биолог эртемниг охотведтер ам-даа чедишпес. База бир берге айтырыг — дериг-херекселдер-биле хандырылгавыс кудуку чаада. Тываны долгандыр черлерден дижинге чедир чепселенип алган, самолет-вертолеттарга, илчирбеллиг боду маңнаар танкеткаларда, агаар сыртында салып каан катерлерде, караңгыда көөр дураннарлыг, спутник-биле ажылдаар телефоннарлыг браконьерлер кээп турда, бистинг денеливис база олардан дорайтавас болур ужурул бис. Дериг-херекселливис багай турда, демисел дугайында чугалаан-даа херээ чок.

— Аңчыларга болгаш балыкчыларга чүнү чугалап каар силер?

— Тывавыс — каас-чараш, байлакшылдыг оран. Чүгле меңээ, мен алың деп чижене, алыскак сеткил-биле бодаар болзувусса, оон чүзү-даа артпас. Кижиге деп амытан арай чазый апаары хомуданчыг. Эртенги хүнүн бодавас, келир үеде салгалдарга арттырып каайн деп бодавайн баар. Ындыглар-биле чүгле хоойлу-дүрүм дылы-биле чугалажыр апаар. Шупту аңчылар, балыкчылар ыңдыг дивейн тур мен. Тайгага кижиге сеткилдиг, камныг болгаш бүгү чүвениң өй-шаан билип чорууру күзөнчиг.

Карим МОНГУШ чугалааш-кан.

Алефтина Апрельевна Ширин-оол, «Эң эки хирург» — Семен Седипович Кужугет, «Эң эки нарколог» — Чодураа Тюлюшевна Ооржак, «Эң эки психиатр» — Андрей Ондарович Каң-оол, «Эң эки удуртукчу эмчи» Виктор Павлович Хайжок, «Эң эки эндокринолог эмчи» — Тамара Ондаровна Ондар, «Эң эки фтизиатр» — Лариса Доржуевна Хомушкун болган.

Эмчилерге Тыва Республиканың Улуг Хуралының Хоойлужу-дуга палатазындан депутат Зоя Назытыевна Сат, Төлээлекчилер палатазындан депутат Роман Маскырович Соян олар байыр чедирип чүве чугалааш, элээн хөй эмчилерге хүндүлүг бижиктерни тывыскан.

Байырлыг хурал соонда, хөгжүм-шии театрының артистери солун концертин эмчилерге бараалгаткан.

Светлана БАЛЧЫР.

ЧОННУҢ КАДЫЫ ДЭЭШ...

Июнь 11-де В.Көк-оол аттыг хөгжүм-шии театрынга Медицина ажылдакчызының хүнүнге тураскааткан байырлыг кезээ болуп эрткен. Аңаа Тыва Республиканың кадык камгалал сайыды Александр Доткан-оолович Ооржак коллегаларының мурнунга сөс ап, байыр чедирген.

«Кадыкшыл» мурнады хөгжүдер национал төлевилел бистинг республикада багай эвес боттанып турар. Оон ачызында хөй-хөй дериг-херекселдерни, хөй түңге эм-таңны эмнелгелер ап турар. Чылдың-на хөй эмчилер билиин бедидер аргалыг болуп турар. Оон түңнелинде аттестацияны чедишкенин эртип турар. Республикада беш муң ажыг эмчилер бөгүн профессионал байырлалын демдегелеп турар. Оларның аразындан эң эки ажылдыглар күрүнө

шаңналдарыңа төлөптиг болуп турары өөрүнчүг. Шуптунарга байыр чедирип тур мен. Өг-бүлөнерге, ал бодуңарга аас-кежикти, кадыкшылды күзедим!

Кадык камгалал сайыдының бирги оралакчызы Р.А.Самдан-оол кыска илеткел кылган соонда, шаңналдар эгелээ. «Кадык камгалалының тергини» атты онкодиспансерниң эмчизи Вадим Кыргысович Седипке тывыскан. Россия Федерациязының Күш-ажыл болгаш социал камгалал яамы-

зының Хүндүлел бижиги-биле Би-Хем кожуун эмнелгезининг эмчи сестразы Светлана Байыр-ооловна Бай-Караны, улуг эмчи сестразы Наталья Николаевна Беленкованы, фельдшер-лаборант Тамара Федоровна Бортникованы, № 1 аптеканың директору Айлаң Лаваевна Товууну, № 1 республика эмнелгезининг улуг эмчи сестразы Наталья Алексеевна Дублинаны, эмчи Марта Халарбаевна Кыргысты, Эрзинден Галина Дембирел-овна Баяндайны, тубдиспансерниң салбыр эргелекчизи Тамара Кыдат-ооловна Түлүштү болгаш Россияның муң эң дээр медицина албан черлерининг санынче кирген ТР-ниң периноталдыг төвүнүн эмчизи Галина Монгушовна Маадыны болгаш өскелерни-даа шаңнаан.

РФ-тин кадык камгалал сайыды Т.А. Голикованың дужаалы-биле «Кадык камгалалының тергини» херек демдээ-биле Танды кожуундан Мөңгүн-оол Дамбаевич Оюуну шаңнаан. «Россияның тергин кижилери» энциклопедияның медалы-биле Кызылдың медицина училищезининг директору Найыр Дамдыновна Хертек шаңнаткан.

Республиканың эмчилерининг ортузунга чарлаан «Мергежилерниң тергини» мөөрейининг түңнели-биле тиелекчилерни илереткен болгаш байырлалда оларга дипломнарны тывыскан. «Эң эки педиатр эмчи» — Галина Сундуевна Демина, «Эң эки инфекционист» — Александр Вениаминович Мезенцев, «Эң эки онколог эмчи» —

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ЧАЗААНЫҢ ДОКТААЛЫ

«Күш-ажылдың хоочуну» атты тыпсырының дугайында

2008 чылдың апрель 25 №252 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың 2006 чылдың июль 13-те «Тыва Республикага «Күш-ажылдың хоочуну» атты тыпсыр чурумунун болгаш негелделеринин дугайында» №1891 УХ-1 Хоойлузунга дүүштүр Тыва Республиканың Чазаның доктаадыры болза:

1. ССРЭ-ниң, Россия Федерациязының, Тыва Республиканың Чазак шаңналдарын болгаш күш-ажылдың ачы-хавыязы дээш ведомство демдектерин алган улуска «Күш-ажылдың хоочуну» атты тыпсыр:

Кызыл хоорайдан — 98 хоочуннар (№1 капсырылга);

Ак-Довурак хоорайдан — 7 хоочуннар (№2 капсырылга);

Барыын-Хемчик кожуундан — 13 хоочуннар (№3 капсырылга);

Бай-Тайга кожуундан — 5 хоочуннар (№4 капсырылга);

Чөөн-Хемчик кожуундан — 35 хоочуннар (№5 капсырылга);

Кызыл кожуундан — 39 хоочуннар (№6 капсырылга);

Каа-Хем кожуундан — 10 хоочуннар (№7 капсырылга);

Мөңгүн-Тайга кожуундан — 3 хоочуннар (№8 капсырылга);

Өвүр кожуундан — 11 хоочуннар (№9 капсырылга);

Танды кожуундан — 13 хоочуннар (№10 капсырылга);

Тожу кожуундан — 7 хоочуннар (№11 капсырылга);

Бии-Хем кожуундан — 23 хоочуннар (№12 капсырылга);

Улуг-Хем кожуундан — 30 хоочуннар (№13 капсырылга);

Эрзин кожуундан — 12 хоочуннар (№14 капсырылга);

Чаа-Хөл кожуундан — 15 хоочуннар (№15 капсырылга) тыпсыр.

2. «Күш-ажылдың хоочуну» атты тыпсырының дугайында бо доктаалдан ушта бижилгени Тыва Республиканың Күш-ажыл болгаш социал политика яамызынче шынылгаларны бээрбиле чорудар.

3. Бо доктаалды «Шың» болгаш «Тувинская правда» солуннарынга парлаар.

Тыва Республиканың Чазаның Даргазы Ш.КАРА-ООЛ.

Тыва Республиканың Чазаның 2008 чылдың апрель 25-те №252 доктаалыга №1 капсырылга

Тыва Республиканың Кызыл хоорайының талазы-биле

«Күш-ажылдың хоочуну» атка төлөптиг болган кижилерниң

ДАҢЗЫЗЫ

Ч/е №	Фамилиязы, ады, адазының ады	Төрүт-түнген чылы	Шаңгалының хеври болгаш ону тывыскан хүнү	Күш-ажыл стажы
-------	------------------------------	-------------------	---	----------------

1. Валентина Александровна Анопоченко 1944 «Россия Федерациязының нити өөредилгезинин хүндүлүг ажилдакчызы» Россия Федерациязының Өөредилге яамызының хөрек демдээ, 24.05.2007 ч. 39

2. Геннадий Георгиевич Алексин 1950 Россия Федерациязының профэвилелдер федерациязының «Россияның профэвилелдеринин 100 чылы» медалы, 21.09.2005ч. 29

3. Дарья Хертековна Алдын-оол 1957 Россия Федерациязының Хереглекчилер кооперациязының баштаар черинин «Россияның хереглекчилер кооперациязынга ак сеткилдиг күш-ажылы дээш» хөрек демдээ, 01.07.1996 ч. 26

4. Мария Ильинична Азоркина 1940 Россия Федерациязының Өөредилге болгаш эртем яамызының «Школа назыны четпээн урулгарны кижизидеринге улуг чедишкени, урулгарны мөзүшүнүнүн үндезиннерин тургузарынга амы-хууда улуг салышкыны база хөй чылдарда үрөтүнелдиг күш-ажылы дээш» Хүндүлел бижин, 24.05.2007 ч. 48

5. Виктор Сергеевич Аксенов 1949 Россия Федерациязының Иштики херектер яамызының «ИХЯ-га тергини албан-албаны дээш» хөрек демдээ, 18.09.1996ч., №542 30

6. Алексей Андреевич Амбаржи 1961 Россия Федерациязының Иштики херектер яамызының «Милицияның тергини» хөрек демдээ, 30.06.1999 ч., №448 26

7. Раиса Михайловна Брюханова 1942 Россия Федерациязының «Кадык камгалал адырынга ачы-хавыязы база хөй чылдарда ак сеткилдиг ачылы дээш» Хүндүлел бижин, 26.07.2007 ч. 47

8. Елена Александровна Борисова 1960 Россияның Хамаарышпас профэвилелдер федерациязының «Россияның профэвилелдеринин 100 чылы» юбилейлиг медалы, 24.11.2004ч. 30

9. Виталий Климентьевич Блинов 1958 ССРЭ-ниң Иштики херектер яамызының «Төлөптиг ажил-албаны дээш» 3 чергениң медалы, 03.10.1991ч. №835-к 27

10. Зинаида Намчаевна Бири-Санаа 1955 Россияның хамаарышпас профэвилелдер федерациязының «Россияның профэвилелдеринин 100 чылы» юбилейлиг медалы, 24.11.2004 ч. 32

11. Галина Сергеевна Бельяева 1948 Россия Федерациязының Кадык камгалал болгаш социал хөгжүлдө яамызының «Кадык камгалал адырында ачы-хавыязы база хөй чылдарда ак сеткилдиг күш-ажылы дээш» Хүндүлел бижин, 26.07.2007 ч. 41

12. Валентина Владимировна Белова 1951 Россияның хамаарышпас профэвилелдер федерациязының «Россияның профэвилелдеринин 100 чылы» юбилейлиг медалы, 24.11.2004ч. 38

13. Вера Тимофеевна Белоусова 1948 Россияның Хамаарышпас профэвилелдер федерациязының «Россияның профэвилелдеринин 100 чылы» юбилейлиг медалы, 24.11.2004 ч. 35

14. Ольга Ивановна Башкирцева 1952 Россия Федерациязының Кадык камгалал болгаш социал хөгжүлдө яамызының «Кадык камгалал адырында ачы-хавыязы база хөй чылдарда ак сеткилдиг күш-ажылы дээш» Хүндүлел бижин, 26.07.2007ч. 30

15. Татьяна Александровна Барыбина 1953 Россия Федерациязының Юстиция яамызының «Ажил-албаны дээш» II чергениң медалы,

06.06.2002 ч. №835 34

16. Петр Маадыевич Барыска 1949 Россия Федерациязының Кадык камгалал болгаш социал хөгжүлдө яамызының «Россияның Хүндүлүг донору» хөрек демдээ, 01.12.1999 ч. 28

17. Вадим Карпович Боргояков 1951 Россия Федерациязының Иштики херектер яамызының «Россияның ИХЯ-ның ГУВО-зу» хөрек демдээ, 21.11.2002 ч. №111 40

18. Татьяна Петровна Брагилева 1958 Россия Федерациязының Өөредилге болгаш эртем яамызының «Россия Федерациязының эге профессионал өөредилгенин Хүндүлүг ажилдакчызы» хөрек демдээ, 09.11.2001ч. 30

19. Светлана Владимировна Веселова 1962 Россияның Хамаарышпас профэвилелдер федерациязының «Россияның профэвилелдеринин 100 чылы» юбилейлиг медалы, 24.11.2004ч. 29

20. Валерий Иванович Вертипрахов 1955 Россия Федерациязының Бойдус курлавырларының яамызының «Геология организацияларынга хөй чылдарда ак сеткилдиг ачылы, Россияның минерал-чиг эт баазанын хөгжүдеринге улуг салышкыны дээш база «Геологтар хүнү» профессионал байырлалды демдегеп турары-биле холбаштыр» Хүндүлел бижин, 23.03.2006ч. 30

21. Владимир Григорьевич Вареник 1947 ССРЭ-ниң Геология яамызының «1980 чылда социалисттик чарыштарын тиелекчизи» хөрек демдээ, 02.12.1980ч. 38

22. Галина Олеговна Валиева 1961 Россияның Хамаарышпас профэвилелдер федерациязының «Россияның профэвилелдеринин 100 чылы» юбилейлиг медалы, 24.11.2004ч. 27

23. Александр Ильич Волвенко 1960 Россия Федерациязының Иштики херектер яамызының «Россияның ИХЯ-ның 200 чылы» медалы, 05.06.2002ч. №542 29

24. Татьяна Александровна Валькова 1952 Россия Федерациязының Кадык камгалал болгаш социал хөгжүлдө яамызының «Кадык камгалал адырында ачы-хавыязы болгаш хөй чылдарда ак сеткилдиг күш-ажылы дээш» Хүндүлел бижин, 26.07.2007ч. 37

25. Владимир Павлович Величко 1952 Россияның Хамааты авиациязының Күрүне албанының «Россияның хамааты авиациязының 80 чылы» юбилейлиг медалы, 02.06.2003 ч. 29

26. Александр Павлович Герасимлюк 1960 ССРЭ-ниң Иштики херектер яамызының «Төлөптиг ажил-албаны дээш» 3 чергениң медалы, 12.10.1990ч., №835-к 27

27. Сергей Иванович Голубцов 1949 Россия Федерациязының Иштики херектер яамызының «Россияның ИХЯ-ның 200 чылы» медалы, 05.06.2002ч. №514 33

28. Наталья Федоровна Голубцова 1950 Россия Федерациязының Төп банкызының «Россияның Банкызының системазынга хөй чылдарда ак сеткилдиг күш-ажылы дээш» Хүндүлел бижин, 14.12.2007 ч. 34

29. Владимир Бегзи-Сүрүнович Дулуш 1943 ССРЭ-ниң Иштики херектер яамызының «Совет милицияның 50 чылы» юбилейлиг медалы, 20.11.1967ч. 40

30. Алдын-кыс Чүлдүмовна Донгак 1947 Россия Федерациязының Өөредилге болгаш эртем яамызының «Школа назыны четпээн урулгарны кижизидеринге улуг чедишкени, урулгарны мөзүшүнүнүн үндезиннерин тургузарынга амы-хууда улуг салышкыны база хөй чылдарда үрөтүнелдиг күш-ажылы дээш» Хүндүлел бижин, 24.05.2007 ч. 42

31. Кара-Кыс Николаевна Доктуут 1962 Россияның Хамаарышпас профэвилелдер федерациязының «Россияның профэвилелдеринин 100 чылы» юбилейлиг медалы, 24.11.2004ч. 27

32. Татьяна Петровна Ермакова 1957 Россия Федерациязының Кадык камгалал болгаш социал-хөгжүлдө яамызының «Кадык камгалал адырында ачы-хавыязы база хөй чылдарда ак сеткилдиг күш-ажылы дээш» Хүндүлел бижин, 26.07.2007ч. 33

33. Галина Ивановна Ефанова 1952 Россия Федерациязының Кадык камгалал болгаш социал хөгжүлдө яамызының «Кадык камгалал адырында ачы-хавыязы база хөй чылдарда ак сеткилдиг күш-ажылы дээш» Хүндүлел бижин, 26.07.2007ч. 36

34. Евгений Васильевич Зыков 1944 «1941-1945чч. Ада-чурттуң Улуг дайынынга тиилгенин чээрби чылы» юбилейлиг медалы, ССРЭ-ниң Дээди Чөөүлелин Президентимунун Чарлыы, 08.09.1965ч. 39

35. Надежда Васильевна Захарова 1957 Россия Федерациязының Өөредилге болгаш эртем яамызының «Россия Федерациязының нити өөредилгенин хүндүлүг ажилдакчызы» хөрек демдээ, 03.10.2006 ч. 32

36. Владимир Иннокентьевич Ильин 1952 Россия Федерациязының Транспорт яамызының «Хамааты авиациязының 85 чылы» Турсаалдың хөрек демдээ, 08.02.2008 ч. №1545/н 29

37. Дзеньмаа Тюлюшевна Комбу 1956 Россия Федерациязының Федералдыг Хуралының Күрүне Думазының Аппаратының «Ажыл-чорудулганы хандыраарыга улуг салышкыны дээш» Хүндүлел бижин, 04.12.2007 ч. 34

38. Раиса Олейовна Кыргыс 1955 Статистика талазы-биле Россия Федерациязының Күрүне комитетинин «2002 чылда Бүгү Россияның чурттагыч чонунун чизезинге идепкейлиг киржилгези дээш» хөрек демдээ, 17.09.2003 ч. 37

39. Галина Георгиевна Кузьмина 1957 Россияның Хамаарышпас профэвилелдер федерациязының «Россияның профэвилелдеринин 100 чылы» юбилейлиг медалы, 24.11.2004 ч. 28

40. Елена Анисимовна Кизилова 1947 Россия Федерациязының Кадык камгалал болгаш социал хөгжүлдө яамызының «Кадык камгалал адырында ачы-хавыязы база хөй чылдарда ак сеткилдиг ачылы дээш» Хүндүлел бижин, 26.07.2007ч. 39

41. Раиса Анатольевна Казакакова 1958 БЛКАЭ-ниң ТК-ның «Комсомолга идепкейлиг ачылы дээш» хөрек демдээ, 03.03.1986ч. 23

42. Анна Павловна Катцына 1954 ССРЭ-ниң Харылзаа яамызының «Он ийги беш чылының шалпычызы» хөрек демдээ, 25.01.1991ч. 26

43. Александр Тимофеевна Карась 1956 Россияның Хамаарышпас профэвилелдер федерациязының «Россияның профэвилелдеринин 100 чылы» юбилейлиг медалы, 24.11.2004ч. 33

44. Галина Александровна Кураева 1949 Россия Федерациязының Хөмүр-даш үлетпүрүнүн ажилдакчыларының хамаарышпас профэвилелдер федерациязының «Профэвилел кижигүннеринин болгаш адырның ажилдакчыларының профессионал, социал-күш-ажылчы эргелерин болгаш сонугалдарын камгалар талазы-биле идепкейлиг болгаш хөй чылдарда ачылы дээш» Хүндүлел бижин, 07.12.2007ч. 40

45. Вера Ооржаковна Куулар 1952 Тыва Республиканың «Шылгарангай күш-ажыл дээш» медалы, Тыва Республиканың Президентизинин Чарлыы, 10.08.1995ч. №118 31

46. Татьяна Мартан-ооловна Кара-Сал 1953 Россия Федерациязының Кадык камгалал яамызының «Коммунисттик күш-ажылдың шалпычызы» Хүндүлел бижин, 17.06.1981ч. 25

47. Виктор Васильевич Лосев 1965 Россия Федерациязының Транспорт яамызының «Агаар транспортунун тергини» хөрек демдээ, 07.06.2002ч. №40/л 22

48. Анна Самуиловна Лопарева 1957 Россия Федерациязының Өөредилге болгаш эртем яамызының «Россия Федерациязының нити өөредилгенин хүндүлүг ажилдакчызы» хөрек демдээ, 24.05.2007ч. 30

49. Людмила Григорьевна Леонова 1951 Россияның Чаңгыс аай энергетика системазының «Россияның чаңгыс аай энергетика системазын хөгжүдеринге ачы-хавыязы дээш» Хүндүлел бижин, 20.11.2007ч. 33

50. Оолак Данович Монгуш 1964 Россия Федерациязының Кадык камгалал болгаш социал хөгжүлдө яамызының «Кадык камгалал адырында ачы-хавыязы база хөй чылдарда ак сеткилдиг күш-ажылы дээш» Хүндүлел бижин, 26.07.2007ч. 25

51. Сергей Григорьевич Мамаш 1960 Россияның Чаңгыс аай энергетика системазының «Россияның чаңгыс аай энергетика системазын хөгжүдеринге ачы-хавыязы дээш» Хүндүлел бижин, 20.11.2007ч. 30

52. Елена Геннадьевна Мамаш 1962 Россияның Чаңгыс аай энергетика системазының «Россияның чаңгыс аай энергетика системазын хөгжүдеринге ачы-хавыязы дээш» Хүндүлел бижин, 20.11.2007ч. 26

53. Наталья Дачиевна Монгуш 1959 ССРЭ-ниң Иштики херектер яамызының «Милицияның тергини» хөрек демдээ, 05.03.1994ч., №199 30

54. Татьяна Калдар-ооловна Монгуш 1959 Россияның хамаарышпас профэвилелдер федерациязының «Россияның профэвилелдеринин 100 чылы» юбилейлиг медалы, 24.11.2004ч. 30

55. Вячеслав Сюр-оолович Макал-оол 1961 ССРЭ-ниң Иштики херектер яамызының «Милицияның тергини» хөрек демдээ, 27.03.1998ч.

№278/с 29

56. Вера Павловна Новикова 1957 Россия Федерациязының Хереглекчилер нитилелин Төп эвилелин «Россияның хереглекчилер кооперациязынга ак сеткилдиг күш-ажылы дээш» хөрек демдээ, 25.06.2000ч. 30

57. Любовь Маадыр-ооловна Оюн 1957 Россия Федерациязының Өөредилге болгаш эртем яамызының «Россия Федерациязының нити өөредилгенин хүндүлүг ажилдакчызы» хөрек демдээ, 24.05.2007ч. 30

58. Антонина Владимировна Оева 1955 Россия Федерациязының Кадык камгалал болгаш социал хөгжүлдө яамызының «Кадык камгалал адырында ачы-хавыязы база хөй чылдарда ак сеткилдиг ачылы дээш» Хүндүлел бижин, 26.07.2007ч. 33

59. Бичин-Уруг Дамчай-ооловна Ондар 1958 Россия Федерациязының Өөредилге болгаш эртем яамызының «Россия Федерациязының нити өөредилгенин хүндүлүг ажилдакчызы» хөрек демдээ, 24.05.2007ч. 27

60. Елена Лапчаевна Оюн 1956 Россия Федерациязының Өөредилге болгаш эртем яамызының «Россия Федерациязының нити өөредилгенин хүндүлүг ажилдакчызы» хөрек демдээ, 24.05.2007ч. 34

61. Наталья Дөжүлдеевна Ондар 1953 Россия Федерациязының Улус өөредилгезинин болгаш эртем ажилдакчыларының профэвилелин «Профэвилелге хөй чылдарда идепкейлиг ачылы дээш» Хүндүлел бижин, 06.09.2007ч. 33

62. Геннадий Дмитриевич Рылов 1947 ССРЭ-ниң Садыг яамызының «1976 чылда социалисттик чарыштарын тиилекчизи» хөрек демдээ, 11.02.1977ч. 38

63. Татьяна Максимовна Русакова 1955 Россия Федерациязының Өөредилге болгаш эртем яамызының «Өөредилге системазынга хөй чылдарда ак сеткилдиг күш-ажылы дээш» Хүндүлел бижин, 24.05.2007ч. 30

64. Надежда Георгиевна Пермякова 1955 Россия Федерациязының хамааты камгалал, онза байдалдар болгаш чайгаар болган халаптар уржуктарын узуткаар херектер талазы-биле яамызының «Ачы-хавыязы дээш» хөрек демдээ, 30.03.2007ч. 33

65. Елена Анатольевна Потапова 1963 Россияның Чаңгыс аай энергетика системазының «Россияның чаңгыс аай энергетика системазын хөгжүдеринге ачы-хавыязы дээш» Хүндүлел бижин, 20.11.2007ч. 25

66. Людмила Александровна Поминова 1954 Россия Федерациязының Өөредилге болгаш эртем яамызының «Россия Федерациязының нити өөредилгенин хүндүлүг ажилдакчызы» хөрек демдээ, 24.05.2007ч. 34

67. Людмила Николаевна Петрова 1958 Россияның хамаарышпас профэвилелдер федерациязының «Россияның профэвилелдеринин 100 чылы» юбилейлиг медалы, 24.11.2004 ч. 33

68. Римма Ивановна Сулимова 1949 Россия Федерациязының Кадык камгалал болгаш социал хөгжүлдө яамызының «Кадык камгалал адырында ачы-хавыязы база хөй чылдарда ак сеткилдиг күш-ажылы дээш» Хүндүлел бижин, 17.12.2007ч. 38

69. Николай Викторович Соколов 1957 Россияның Хамаарышпас профэвилелдер федерациязының «Россияның профэвилелдеринин 100 чылы» юбилейлиг медалы, 24.11.2004ч. 33

70. Александр Георгиевич Смирнов 1949 Россия Федерациязының Кадык камгалал болгаш социал хөгжүлдө яамызының «Кадык камгалал адырында ачы-хавыязы база хөй чылдарда ак сеткилдиг күш-ажылы дээш» Хүндүлел бижин, 26.07.2007ч. 33

71. Татьяна Хунажиковна Сат 1956 Россия Федерациязының Кадык камгалал болгаш социал хөгжүлдө яамызының «Кадык камгалал адырында ачы-хавыязы база хөй чылдарда ак сеткилдиг күш-ажылы дээш» Хүндүлел бижин, 26.07.2007ч. 31

72. Владимир Степанович Сарычев 1955 Россия Федерациязының Бойдус курлавырларының яамызының «Геология адырынга хөй чылдарда үрөтүнелдиг ачылы, Россияның минерал-чиг эт баазанын хөгжүдеринге амы-хууда улуг салышкыны дээш база «Геологтар хүнү» профессионал байырлалы-биле холбаштыр» Хүндүлел бижин, 23.03.2007ч. 31

73. Кара-Кыс Белек-ооловна Сарыглар 1957 Россия Федерациязының Хереглекчилер нитилелдеринин төп эвилелин «Россияның хереглекчилер кооперациязынга ак сеткилдиг күш-ажылы дээш» хөрек демдээ, 23.05.2005ч. 22

74. Татьяна Мурзеевна Саны-Хөө 1953 Күрүне статистиказының федералдыг албанының «2006 чылда Бүгү Россияның көдээ ажил-агый чизезин эрттиреринге ачы-хавыязы дээш» медалы, 29.12.2006ч. 22

75. Надежда Викторовна Сазыкина 1961 Россияның хамааты авиациязының күрүне албанының «Россияның Хамааты авиациязының 80 чылы» юбилейлиг медалы, 06.02.2003 ч. 27

76. Зоя Люндуп-Доржуевна Саа 1954 Россия Федерациязының Өөредилге болгаш эртем яамызының «Россия Федерациязының нити өөредилгенин хүндүлүг ажилдакчызы» хөрек демдээ, 24.05.2007ч. 32

77. Владимир Григорьевич Саламанов 1947 Россия Федерациязының Хөмүр-даш үлетпүрүнүн ажилдакчыларының Хамаарышпас профэвилелдер федерациязының «Профэвилел ке-

жигүннеринин болгаш адырның ажилдакчыларының профессионал, социал-күш-ажыл эргелерин болгаш сонургалдарын камгалаар талазы-биле идепкейлиг болгаш хөй чылдарда ажылы дээш Хүндүлел бижин, 07.12.2007ч. 40

78. Светлана Семеновна Седен 1952 Россия Федерациязының Кадык камгалал болгаш социал хөгжүлдө яамызының «Кадык камгалал адырында ачы-хавыязы база хөй чылдарда ак сеткилдиг күш-ажылы дээш» Хүндүлел бижин, 26.07.2007ч.

79. Людмила Александровна Самбу 1949 Россия Федерациязының Төп банкызының «Россияның Банк системасына хөй чылдарда ак сеткилдиг күш-ажылы дээш» Хүндүлел бижин, 25.12.2007ч. 39

80. Галина Георгиевна Самойленко 1954 Россияның Чаңгыс аай энергетика системасының «Россияның чаңгыс аай энергетика системасын хөгжүдеринге ачы-хавыязы дээш» Хүндүлел бижин, 20.11.2007ч. 34

81. Олег Мижит-оолович Сандара 1963 Россия Федерациязының Иштики херектер яамызының «Россияның ИХЯ-ның 200 чылы» херек демдээ, 07.11.2002 ч. №379 28

82. Семен Иванович Сотнам 1964 Россия Федерациязының Иштики херектер яамызының «Россияның ИХЯ-ның 200 чылы» херек демдээ, 05.06.2006ч. №258 26

83. Надежда Алексеевна Спиридонова 1953 Россия Федерациязының Өөредилге болгаш эртем яамызының «Россия Федерациязының ниити өөредилгенин хүндүлүг ажилдакчызы» херек демдээ, 24.05.2007ч. 36

84. Мария Семеновна Стахнева 1940 РСФСР-ниң Геология яамызының «Владимир Ильич Ленинниң төртүтүнгөн хунунден 100 чылы» байырлалы-биле шыларгаңай күш-ажылы дээш» юбилейлиг медалы, 26.03.1970ч. 20

85. Надежда Алексеевна Ткаченко 1954 Россияның Чаңгыс аай энергетика системасының «Россияның чаңгыс аай энергетика системасын хөгжүдеринге ачы-хавыязы дээш» Хүндүлел бижин, 20.11.2007ч. 32

86. Борис Иванович Толстиков 1955 Россия Федерациязының Хөмүр-даш үлөтпүрүнүг ажилдакчыларының Хамаарышпас профэвилелдер федерациязының «Профэвилел кежигүннеринин болгаш адырның ажилдакчыларының профессионал, социал-күш-ажыл эргелерин болгаш сонургалдарын камгалаар талазы-биле идепкейлиг болгаш хөй чылдарда ажылы дээш» Хүндүлел бижин, 07.12.2007ч. 37

87. Надежда Ивановна Тутачикова 1957 Россия Федерациязының Улус өөредилгезинин

болгаш эртем ажилдакчыларының профэвилелдинин «Профэвилелге хөй чылдарда идепкейлиг ажылы дээш» Хүндүлел бижин, 06.09.2007ч. 28

88. Галина Петровна Харламова 1955 Россияның Хамаарышпас профэвилелдер федерациязының «Россияның профэвилелдеринин 100 чылы» юбилейлиг медалы, 24.11.2004ч. 31

89. Любовь Александровна Царенкова 1953 Россияның Хамаарышпас профэвилелдер федерациязының «Россияның профэвилелдеринин 100 чылы» юбилейлиг медалы, 24.11.2004ч. 27

90. Монге Чамзыевич Чамзырын 1949 Россия Федерациязының Өөредилге болгаш эртем яамызының «Россия Федерациязының ниити өөредилгенин хүндүлүг ажилдакчызы» херек демдээ, 24.05.2007ч. 38

91. Петр Николаевич Чучумаков 1942 «Россияның Чаңгыс аай энергетика системасын хөгжүдеринге ачы-хавыязы дээш» Хүндүлел бижин, 20.11.2007ч. 41

92. Виталий Сергеевич Чаж-оол 1958 Россия Федерациязының Статистика талазы-биле күрүне комитетинин «2002 чылдың Бүгү Россияның чурттакчы чомунун чизезинг идепкейлиг киржилге дээш» херек демдээ, 17.09.2003ч. 27

93. Надежда Ивановна Щербинина 1956 Россияның Чаңгыс аай энергетика системасының «Россияның чаңгыс аай энергетика системасын хөгжүдеринге ачы-хавыязы дээш» Хүндүлел бижин, 20.11.2007ч. 33

94. Зинаида Григорьевна Шишляникова 1950 Россия Федерациязының Өөредилге болгаш эртем яамызының «Россия Федерациязының ниити өөредилгезинин хүндүлүг ажилдакчызы» херек демдээ, 24.05.2007ч. 33

95. Александр Донгакович Шактар 1955 Россияның Хамаарышпас профэвилелдер федерациязының «Россияның профэвилелдеринин 100 чылы» юбилейлиг медалы, 24.11.2004ч. 30

96. Нина Шаравна Шавы 1959 Россия Федерациязының Өөредилге болгаш эртем яамызының «Россия Федерациязының ниити өөредилгезинин хүндүлүг ажилдакчызы» херек демдээ, 24.05.2007ч. 33

97. Людмила Николаевна Шилыева 1955 «Республиканың социал-экономика хөгжүлдезинге салышкыны база хөй чылдарда ак сеткилдиг күш-ажылы дээш» юбилейлиг медалы, Тыва Республиканың Чазааның Даргазының Чарлы, 05.03.2005ч. №140 29

98. Байлакмаа Улуг-Хайеэна Яндак 1951 РСФСР-ниң Көдээ ажил-агый яамызының «1975 чылда социалист чарыштын тиелекчизи» херек демдээ, 10.04.1976ч. 27

Тыва Республиканың Чазааның 2008 чылдың апрель 25-те №252 доктаалыга №2 капсырылга

Тыва Республиканың Ак-Довурак хоорайының талазы-биле «Күш-ажылдың хоочуну» атка төлөптүг болган кижилерниң ДАҢЗЫЗЫ

ч/е №	Фамилиязы, ады, адазының ады	Төрүт-түнгөн чылы	Шаңгалының хевири болгаш ону тывыскаан хуну	Күш-ажыл стажы
-------	------------------------------	-------------------	---	----------------

1. Валентина Монгушевна Монгуш 1948 Россияның Хамаарышпас профэвилелдер федерациязының «Россияның профэвилелдеринин 100 чылы» юбилейлиг медалы, 24.11.2004ч. 24

2. Татьяна Докпаковна Монгуш 1952 Россияның Хамаарышпас профэвилелдеринин «Россияның профэвилелдеринин 100 чылы» юбилейлиг медалы, 04.11.2004ч. 34

3. Геннадий Михайлович Петров 1946 Россияның Хамаарышпас профэвилелдер федерациязының «Россияның профэвилелдеринин 100 чылы» юбилейлиг медалы, 24.11.2004ч. 31

Тыва Республиканың Чазааның 2008 чылдың апрель 25-те №252 доктаалыга №3 капсырылга

Тыва Республиканың Барыын-Хемчик кожуунунун талазы-биле «Күш-ажылдың хоочуну» атка төлөптүг болган кижилерниң ДАҢЗЫЗЫ

ч/е №	Фамилиязы, ады, адазының ады	Төрүт-түнгөн чылы	Шаңгалының хевири болгаш ону тывыскаан хуну	Күш-ажыл стажы
-------	------------------------------	-------------------	---	----------------

1. Алексей Монгушович Аракчаа 1952 Тыва Республиканың «Тыва Республиканың Аңгарлыг малчыны» медалы, Тыва Республиканың Чазааның Даргазының Чарлы, 17.10.2002ч. №174 40

2. Зоя Ооржаковна Дамба 1950 «Республиканың социал-экономика хөгжүлдезинге улуг салышкыны дээш база Тыва Республиканың Россия Федерациязының составына киргенин 60 чылының байырлалы-биле» Тыва Республиканың юбилейлиг медалы, 06.09.2004ч. №118 39

3. Майя Даниловна Ооржак 1936 ССРЭ-ниң Көдээ ажил-агый яамызының «XI-ги беш чылдың шалыпчызы» херек демдээ, 07.05.1986ч. 38

4. Бүлөреш Норбу-Самбуевна Сарыглар 1947 «Иениң медалы» I-ги чергениң медалы, ССРЭ-ниң Дээди Чөвүлелин Президентинин Чарлы, 30.03.1980ч. №366992 33

5. Мария Хомушукеевна Сегбе 1954 Россия Федерациязының Өөредилге яамызының «Россия Федерациязының ниити өөредилгенин хүндүлүг ажилдакчызы» херек демдээ, 16.07.2005ч. 31

6. Раиса Кускуш-ооловна Саая 1954 «Иениң

медалы» II-ги чергениң медалы, ССРЭ-ниң Дээди Советинин Президиумунун Чарлы, 21.05.1980ч. №665889 18

7. Нина Калгажыковна Соян 1954 ССРЭ-ниң Көдээ ажил-агый яамызының «XI-ги беш чылдың шалыпчызы» херек демдээ, 07.05.1986ч. 20

8. Витоний Биче-оолович Соян 1952 РСФСР-ниң Автотранспорт яамызының «Беш чылдың аныяк гвардейчизи» херек демдээ, 12.10.1979ч. 38

9. Виктор Сарыгларович Томбулак 1953 Тыва Республиканың «Ачы-хавыязы болгаш хөй чылдарда үрө-түнчелдиг ажылы дээш» юбилейлиг медалы, Тыва Республиканың Чазааның Даргазының Чарлы, 14.07.2005ч. №190 30

10. Роза Салчаковна Успун 1942 ССРЭ-ниң Чырыдышкын яамызының «XI-ги беш чылдың шалыпчызы» херек демдээ, 10.02.1962ч. 38

11. Догдан-оол Данажапович Хомушук 1943 «Күш-ажылдың хоочуну» медалы, ССРЭ-ниң Дээди Чөвүлелин Президиумунун Чарлы, 26.10.1978 ч. №29 29

12. Зоя Ак-ооловна Шири 1956 Тыва Республиканың «Ачы-хавыязы болгаш хөй чылдарда ак сеткилдиг ажылы дээш» юбилейлиг медалы, Тыва Республиканың Чазааның Даргазының Чарлы, 14.07.2005ч. №190 27

13. Мария Бочукова Ывый-оол 1947 «Иениң медалы» II чергениң медалы, ССРЭ-ниң Дээди Чөвүлелин Президиумунун Чарлы, 19.11.1982ч. №233665 27

Тыва Республиканың Чазааның 2008 чылдың апрель 25-те №252 доктаалыга №4 капсырылга

Тыва Республиканың Бай-Тайга кожуунунун талазы-биле «Күш-ажылдың хоочуну» атка төлөптүг болган кижилерниң ДАҢЗЫЗЫ

ч/е №	Фамилиязы, ады, адазының ады	Төрүт-түнгөн чылы	Шаңгалының хевири болгаш ону тывыскаан хуну	Күш-ажыл стажы
-------	------------------------------	-------------------	---	----------------

1. Надежда Хертековна Донгак 1958 Россия Федерациязының Өөредилге болгаш эртем яамызының «Өөредилге-кижизидилге болгаш өөредилге чорудулгазын организастаарына болгаш экижидеринге улуг чедиишкиннери, мергежилдиг аныяк специалистерни кижизидер болгаш өөредир талазы-биле улуг ажылы дээш» Хүндүлел бижин, 19.11.2004ч. 25

2. Долчунмаа Дүктүг-ойовна Иргит 1939

Тыва Республиканың Чазааның 2008 чылдың апрель 25-те №252 доктаалыга №5 капсырылга

Тыва Республиканың Чөөн-Хемчик кожуунунун талазы-биле «Күш-ажылдың хоочуну» атка төлөптүг болган кижилерниң ДАҢЗЫЗЫ

ч/е №	Фамилиязы, ады, адазының ады	Төрүт-түнгөн чылы	Шаңгалының хевири болгаш ону тывыскаан хуну	Күш-ажыл стажы
-------	------------------------------	-------------------	---	----------------

1. Людмила Сонай-ооловна Баазан 1957 Россия Федерациязының Өөредилге яамызының «Россия Федерациязының ниити өөредилгенин хүндүлүг ажилдакчызы» Хүндүлел бижин, 03.10.2006ч. 30

2. Макан-оол Каңович Имажап 1948 БЛКАЭ-ниң ТК-ның «Комсомолга идепкейлиг ажылы дээш» херек демдээ 39

3. Оксана Ким-ооловна Кара-Сал 1963 Россия Федерациязының Өөредилге яамызының «Россия Федерациязының ниити өөредилгенин хүндүлүг ажилдакчызы» херек демдээ, 03.10.2006ч. 27

4. Уран Очур-ооловна Кара-Сал 1965 Россия Федерациязының Өөредилге яамызының «Россия Федерациязының ниити өөредилгенин хүндүлүг ажилдакчызы» херек демдээ, 19.02.2004 ч. 20

5. Екатерина Утайбановна Куулар 1957 Россияның Почтазының «Профессионал ажил-чорудулгазына ачы-хавыязы, федералдык почта харылзаанын хөгжүдеринге амы-хууда салышкыны дээш база байырлыг хун – «Радио хунун» таварыштыр» Хүндүлел бижин, 01.05.2007ч. 31

6. Надежда Сандыжаповна Куулар 1957 Россия Федерациязының Өөредилге яамызының «Россия Федерациязының ниити өөредилгенин хүндүлүг ажилдакчызы» херек демдээ, 03.10.2006 ч. 30

7. Куулар Өпей-оол Чанзанович 1939 РСФСР-ниң Көдээ ажил-агый яамызының «1975 чылда социалист чарыштарның тиелекчизи» херек демдээ, 10.04.1976ч. 29

8. Роза Көк-ооловна Куулар 1950 РСФСР-ниң Көдээ ажил-агый яамызының «1975 чылда социалист чарыштарның тиелекчизи» херек демдээ, 10.04.1976ч. 35

9. Урана Сегиевна Куулар 1964 Россия Федерациязының Өөредилге яамызының «Россия Федерациязының ниити өөредилгенин хүндүлүг ажилдакчызы» херек демдээ, 03.10.2006ч. 22

10. Маргарита Михайловна Кара-Сал 1963 Россия Федерациязының Өөредилге яамызының «Россия Федерациязының ниити өөредилгенин хүндүлүг ажилдакчызы» херек демдээ, 03.10.2006ч. 22

11. Хуналдай Мунзукович Куулар 1934 Россия Федерациязының Көдээ ажил-агый яамызының «Хөй чылдарда ак сеткилдиг күш-ажылы, көдээ ажил-агый бүдүрүлгезин хөгжүдеринге улуг салышкыны дээш» Хүндүлел бижин, 11.07.2007ч. 45

12. Галина Натпит-ооловна Монгуш 1954 Россия Федерациязының Өөредилге яамызының «Россия Федерациязының ниити өөредилгенин хүндүлүг ажилдакчызы» херек демдээ, 03.10.2006ч. 30

13. Андрей Конзан-оолович Монгуш 1961 БЛКАЭ-ниң ТК-ның «XI-ги беш чылдың аныяк гвардейчизи» херек демдээ, 17.10.1986ч. 22

14. Билчир-оол Дамбаевич Монгуш 1941 РСФСР-ниң Көдээ ажил-агый яамызының «1977 чылда социалист чарыштын тиелекчизи» херек демдээ, 31.12.1977ч. 34

15. Ирина Чигден-ооловна Монгуш 1957 Россия Федерациязының Хергелекчилер ниитилелин Төп эвилелин «Хергелекчилер кооперациязына 25 чыл дургузунда төлөптүг ажылы дээш» херек демдээ, 15.06.2007 ч. 33

16. Кошкар-оол Чакапович Монгуш 1937 РСФСР-ниң Көдээ ажил-агый яамызының «1975 чылда социалист чарыштын тиелекчизи» хө-

«Иениң медалы» II чергениң медалы, ССРЭ-ниң Дээди Чөвүлелин Президиумунун Чарлы, 08.10.1968 ч. №322884 29

3. Чечек Хертековна Ортун-Назын 1946 РСФСР-ниң Көдээ ажил-агый яамызының «1974 чылда социалист чарыштарның тиелекчизи» херек демдээ, 10.10.1975 ч. 44

4. Сергей Доюнович Хертек 1952 РСФСР-ниң Көдээ ажил-агый яамызының «1977 чылда социалист чарыштарның тиелекчизи» херек демдээ, 15.02.1978ч. 33

5. Харлыг-оол Чайлаг-оолович Хертек 1957 ССРЭ-ниң Иштики херектер яамызының «Милицияның тергини» херек демдээ, 28.07.1995ч. №661 л/с 32

Тыва Республиканың Чазааның 2008 чылдың апрель 25-те №252 доктаалыга №5 капсырылга

Тыва Республиканың Чөөн-Хемчик кожуунунун талазы-биле «Күш-ажылдың хоочуну» атка төлөптүг болган кижилерниң ДАҢЗЫЗЫ

рек демдээ, 23.12.1975ч. 33

17. Лидия Эртнеевна Монгуш 1955 Россия Федерациязының Өөредилге яамызының «Россия Федерациязының ниити өөредилгенин хүндүлүг ажилдакчызы» херек демдээ, 03.10.2006ч. 27

18. Нина Биче-Караевна Монгуш 1956 «Россияның профэвилелдеринин 100 чылы» юбилейлиг медалы, 24.11.2004ч. 33

19. Иван Хунаевич Монгуш 1947 РСФСР-ниң Тудут яамызының «1973 чылда социалист чарыштын тиелекчизи» херек демдээ, 24.10.1974ч. 40

20. Сугдур Нордуповна Ондар 1947 «Иениң медалы» I чергениң медалы, ССРЭ-ниң Дээди Чөвүлелин Президиумунун Чарлы, 01.07.1986ч. №233667 34

21. Хураган-оол Чүлдүмович Ондар 1942 ССРЭ-ниң Көдээ ажил-агый яамызының «1976 чылда социалист чарыштын тиелекчизи» херек демдээ, 01.02.1976ч. 44

22. Анатолий Очур-оолович Ондар 1955 Россия Федерациязының Эт-хөреңги хамаарылгаларының яамызының «Даг ажылының алдары» III чергениң херек демдээ, 30.05.2007ч. 30

23. Чечек Дажы-Хөевна Ондар 1947 ССРЭ-ниң Көдээ ажил-агый яамызының «1973 чылда социалист чарыштын тиелекчизи» херек демдээ, 10.12.1973ч. 36

24. Валентина Мижит-Доржуевна Ондар 1949 ССРЭ-ниң Автомобиль транспортунун яамызының «Онгу беш чылдың шалыпчызы» херек демдээ, 15.04.1980ч. 30

25. Оолакай Дамбажыковна Ооржак 1931 «Иениң медалы» II чергениң медалы, ССРЭ-ниң Дээди Чөвүлелин Президиумунун Чарлы, 29.09.1967ч. №189632 28

26. Екатерина Иргитовна Ооржак 1957 Россия Федерациязының Өөредилге яамызының «Россия Федерациязының ниити өөредилге яамызының хундүлүг ажилдакчызы» херек демдээ, 03.10.2006ч. 30

27. Шома Дарымаевич Ондар 1943 РСФСР-ниң Көдээ ажил-агый яамызының «Коммунист күш-ажылдың шалыпчызы» хундүлүг ады, 06.08.1965ч. 39

28. Болунай Бавуевна Ооржак 1940 «Иениң медалы» III чергениң медалы, ССРЭ-ниң Дээди Чөвүлелин Президиумунун Чарлы, 28.04.1977ч. №233446 25

29. Светлана Күжүгетовна Санаа 1949 «Ачы-хавыязы болгаш хөй чылдарда ак сеткилдиг ажылы дээш» юбилейлиг медалы, Тыва Республиканың Чазааның Даргазының Чарлы, 14.07.2005ч. №190 34

30. Чечекмаа Когуйленовна Саая 1950 Россия Федерациязының Өөредилге яамызының «Россия Федерациязының ниити өөредилгенин хундүлүг ажилдакчызы» херек демдээ, 03.10.2006ч. 32

31. Валентина Базыр-Сатовна Сат 1947 ССРЭ-ниң Чурттакчы чонун чуртталга хандырылга яамызының «Он бирги беш чылдың шалыпчызы» херек демдээ, 07.05.1986ч. 32

32. Валентина Хунапаевна Тюлюш 1942 «Иениң медалы» I чергениң медалы, ССРЭ-ниң Дээди Чөвүлелин Президиумунун Чарлы, 26.12.1977ч. №381942 37

33. Надежда Белекпенова Тюлюш 1957 «Иениң медалы» I чергениң медалы, ССРЭ-ниң Дээди Чөвүлелин Президиумунун Чарлы, 25.05.1990ч. №664479 28

34. Сүгдер-оол Кошкар-оолович Тюлюш 1940 РСФСР-ниң Көдээ ажил-агый яамызының «1975 чылда социалист чарыштын тиелекчизи» херек демдээ, 04.03.1976ч. 37

35. Чигир-оол Хомушукевич Чүлдүм 1942 РСФСР-ниң Көдээ ажил-агый яамызының «1976 чылда социалист чарыштын тиелекчизи» херек демдээ, 01.02.1977ч. 32

Тыва Республиканың Чазааның 2008 чылдың апрель 25-те №252 доктаалыга №6 капсырылга

Тыва Республиканың Кызыл кожуунунун талазы-биле «Күш-ажылдың хоочуну» атка төлөптүг болган кижилерниң ДАҢЗЫЗЫ

ч/е №	Фамилиязы, ады, адазының ады	Төрүт-түнгөн чылы	Шаңгалының хевири болгаш ону тывыскаан хуну	Күш-ажыл стажы
-------	------------------------------	-------------------	---	----------------

1. Мария Кызырыковна Ашак-оол 1963 ССРЭ-ниң Дээди Чөвүлелин Президиумунун

Чарлы «Иениң медалы» II-ги чергениң медалы, 17.12.1990 ч. №697143 15

2. Вера Даваевна Адыя 1959 Россияның Хамаарышпас профэвилелдер федерациязының «Россияның профэвилелдеринин 100 чылы» юбилейлиг медалы, 01.10.2007ч. 32

3. Николай Михайлович Анжиганов 1959 Россия Федерациязының Иштики херектер

ямызының «Албанын ачы-хавыязы дээш» III чергезиниң медалы, 10.11.2003ч. №1020 30

4. Вера Федоровна Бабакова 1952 РСФСР-ниң Чурттакчы чонун хандырылга ямызының «1978 чылда социалистг чарыштар тилекчизи» хөрөк демдээ, 04.03.1975ч. 36

5. Иван Никитич Березин 1961 Россия Федерациязының Юстиция ямызының «Ажыл-албаны дээш» III чергениң медалы, 16.12.2003ч. №1863-к 29

6. Анна Августовна Березина 1926 «1941-1945чч. Ада-чурттуң Улуг дайынынга Тинилгениң 50 чылы» юбилейлиг медалы, Россия Федерациязының Президентизиниң Чарлыы, 22.03.1995ч. №0153035 35

7. Людмила Юрьевна Васильковская 1960 Россияның Хамаарышпас профэвилелдер федерациязының «Россияның профэвилелдериниң 100 чылы» юбилейлиг медалы, 10.12.2007ч. 29

8. Андрей Михайлович Верещагин 1962 ССРЭ-ниң Иштики херектер ямызының «Төлөпиг ажыл-албаны дээш» III чергениң медалы, 08.10.1991 ч. №559 л/с 24

9. Леонид Константинович Гуринов 1954 ССРЭ-ниң Иштики херектер ямызының «Төлөпиг ажыл-албаны дээш» III чергениң медалы, 11.10.1995 ч. №891 л/с 24

10. Кара-оол Ховалыгович Доржукай 1951 «1941-1945чч. Ада-чурттуң Улуг дайынынга Тинилгениң 60 чылы» юбилейлиг медалы, Россия Федерациязының Президентизиниң Чарлыы, 28.02.2004ч. №10748910 35

11. Виктор Андреевич Данилов 1949 ССРЭ-ниң Иштики херектер ямызының «Төлөпиг албаны дээш» III чергениң медалы, 14.10.1983ч. №424 26

12. Нина Сергеевна Дүгержаа 1963 Бүгү Россияның инвалидтер нитилелиниң Төп баштаар чериниң «Хөй чылдарда төлөпиг күш-ажылы база Тыва Республиканың чурттакчы чонунун социал магадылалдарын камгалаар талазы-биле амы-хууда салышкыны дээш» Хүндүлел бижии, 03.12.2006ч. 25

13. Виктор Иргитович Калдар-оол 1953 Россия Федерациязының Информатика технологияларының болгаш харылзаа ямызының «Харылзааның мастери» хүндүлүг ады, 15.03.2007ч. 33

14. Татьяна Талбын-ооловна Куулар 1948 «1941-1945чч. Ада-чурттуң Улуг дайынынга Тинилгениң 60 чылы» юбилейлиг медалы, Россия Федерациязының Президентизиниң Чарлыы, 05.05.2005ч. №1074890 31

15. Наталья Кудуновна Кудун 1955 Бүгү Россияның инвалидтер нитилелиниң Төп баштаар чериниң «Хөй чылдарда төлөпиг күш-ажылы база Тыва Республиканың чурттакчы чонунун социал магадылалдарын камгалаар талазы-биле амы-хууда салышкыны дээш» Хүндүлел бижии, 05.12.2007ч. 32

16. Анна Анатольевна Коврижных 1966 Россияның Чаңгыс аай энергетика системаның «Энергетиканың хоочуну» хүндүлүг ады, 05.12.2005ч. 17

17. Павел Александрович Костеров 1962 Россия Федерациязының Иштики херектер ямызының «Төлөпиг албаны дээш» III чергениң медалы, 10.11.2003ч. №1020 18

18. Александр Николаевич Латушкин 1953 Россияның Чаңгыс аай энергетика системаның «Энергетиканың хоочуну» хүндүлүг ады, 20.11.2007ч. 34

19. Магамед Абакарович Максудов 1957 Россия Федерациязының Девискээр хөгжүлдө ямызының «Чуртталга-коммунал ажыл-агыйын хөгжүлдеринге амы-хууда улуг салышкыны, хөй чылдарда болгаш үр-түннелдиг ажылы дээш база профессионал байырлалы – Чуртталга-коммунал ажыл-агый болгаш чуртталга хандырылга ажылдакчызының хүнү-биле холбаштыр» Хүндүлел бижии, 05.03.2007ч. 30

20. Юрий Николаевич Монгуш 1961 Россия Федерациязының Иштики херектер ямызының «Төлөпиг албаны дээш» III чергениң медалы, 11.11.2003ч. №1022 26

21. Серен Урулээвна Монгуш 1937 ССРЭ-ниң Дээди Чөвүлелиниң Президиумунун Чарлыы «Иениң медалы» II чергениң медалы, 31.03.1975ч. №201334 39

22. Ольга Николаевна Мөңге 1949 Россияның Хамаарышпас профэвилелдер федерациязының «Профэвилелдерге идепкейлиг ажылы дээш» хөрөк демдээ, 01.10.2002ч. 39

Тыва Республиканың Чазааның 2008 чылдың апрель 25-те №252 доктаалыга №7 капсырылга

Тыва Республиканың Каа-Хем кожуунунун талазы-биле «Күш-ажылдың хоочуну» атка төлөпиг болган кижилерниң Д А Н З Ы З Ы

ч/е №	Фамилиязы, ады, адазының ады	Төрүт-түнген чылы	Шаңгалының хевири болгаш ону тывыскаан хүнү	Күш-ажыл стажы
-------	------------------------------	-------------------	---	----------------

1. Наталья Мунзаковна Адымачи 1957 Россия Федерациязының Өөредилге ямызының «Квалификастыг ажылчын кадрларны белеткээр талазы-биле хөй чылдарда ак сеткилдиг күш-ажылы дээш» Хүндүлел бижии, 06.11.2002ч. 27

2. Ольга Сономовна Ананды 1960 Россия Федерациязының Өөредилге ямызының «Өзүп орар салгалды өөредиринге болгаш кижизидеринге чедип алган чедишкыннери дээш база хөй чылдарда үр-түннелдиг күш-ажылы дээш» Хүндүлел бижии, 24.12.2001ч. 24

3. Константин Иванович Бортникос 1936 РСФСР-ниң Көдээ ажыл-агый ямызының «1975 чылда социалистг чарыштарның тилекчизи» хөрөк демдээ, 01.03.1976ч. 39

4. Любовь Григорьевна Жилина 1934 «Күш-ажылдың хоочуну» ССРЭ-ниң Дээди Чөвүлелиниң Президиумунун Чарлыы, 20.10.1989ч. 32

23. Виталий Сергеевич Мельников 1940 ССРЭ-ниң Геология ямызының «Коммунистг күш-ажылдың шалыпчызы» хүндүлүг ады, 01.04.1987ч. 42

24. Эльза Александровна Намдан 1964 Бүгү Россияның инвалидтер нитилелиниң Төп баштаар чериниң «Тыва Республиканың чурттакчы чонунун социал магадылалдарын камгалаар талазы-биле хөй чылдарда, төлөпиг күш-ажылы болгаш амы-хууда салышкыны дээш» Хүндүлел бижии, 03.12.2007ч. 24

25. Людмила Дамдын-ооловна Очур 1962 «Иениң медалы» II чергениң медалы, ССРЭ-ниң Дээди Чөвүлелиниң Президиумунун Чарлыы, 30.11.1989 ч. №122334 24

26. Чечек Тонгуловна Салчак 1949 Россия Федерациязының Кадык камгалал болгаш социал хөгжүлдө ямызының «Кадык камгалал адырында ачы-хавыязы болгаш хөй чылдарда ак сеткилдиг ажылы дээш» Хүндүлел бижии, 26.07.2007ч. 37

27. Нелля Александровна Седип 1964 Бүгү Россияның инвалидтер нитилелиниң Төп баштаар чериниң «Тыва Республиканың чурттакчы чонунун социал магадылалдарын камгалаар талазы-биле хөй чылдарда, төлөпиг күш-ажылы болгаш амы-хууда салышкыны дээш» Хүндүлел бижии, 03.12.2007ч. 21

28. Ирина Конзановна Тас-оол 1959 Россия Федерациязының Кадык камгалал болгаш социал хөгжүлдө ямызының «Кадык камгалал адырында ачы-хавыязы база хөй чылдарда ак сеткилдиг ажылы дээш» Хүндүлел бижии, 26.07.2007ч. 32

29. Людмила Петровна Толстикова 1949 Россияның хамаарышпас профэвилелдериниң «Россияның профэвилелдериниң 100 чылы» юбилейлиг медалы, 24.11.2004ч. 39

30. Лидия Кара-ооловна Тулуш 1954 «Иениң медалы» II чадазының медалы, ССРЭ-ниң Дээди Чөвүлелиниң Президиумунун Чарлыы, 26.02.1986ч. №034342 25

31. Галина Николаевна Позднякова 1951 Бүгү Россияның инвалидтер нитилелиниң Төп баштаар чериниң «Тыва Республиканың чурттакчы чонунун социал магадылалдарын камгалаар талазы-биле хөй чылдарда, төлөпиг күш-ажылы болгаш амы-хууда салышкыны дээш» Хүндүлел бижии, 03.12.2007ч. 40

32. Нелли Ильинична Погребная 1941 Россия Федерациязының Хамааты авиациязының күрүнө албанының «Тываның авиациязының хоочуну» хөрөк демдээ, 06.02.2003ч. 48

33. Ольга Ивановна Пермякова 1950 Россияның Хамаарышпас профэвилелдер федерациязының «Россияның профэвилелдериниң 100 чылы» юбилейлиг медалы, 24.11.2004ч. 36

34. Николай Андреевич Покояков 1956 Россия Федерациязының Бүгү Россияның харылзаа ажылдакчыларының профэвилелинге үр чылдарда ак сеткилдиг ажылы дээш» Хүндүлел бижии, 23.11.2007ч. 30

35. Любовь Селиверстовна Пономарева 1951 Россияның Чаңгыс аай энергетика системаның «Энергетиканың хоочуну» хүндүлүг ады, 20.11.2007ч. 36

36. Нарын Базыр-ооловна Ховалыг 1940 ССРЭ-ниң Өөредилге болгаш эртем ямызының «Коммунистг күш-ажылдың шалыпчызы» хүндүлүг ады, 04.02.1988ч. 32

37. Николай Ончак-оолович Хомушку 1945 Россия Федерациязының Хереглекчилер нитилелдериниң Төп эвилелиниң «Россияның хереглекчилер кооперациязынга ак сеткилдиг күш-ажылы дээш» хөрөк демдээ, 15.06.2007ч. 33

38. Лада Кадыр-ооловна Шаравина 1967 Бүгү Россияның инвалидтер нитилелиниң Төп баштаар чериниң «Хөй чылдарда, төлөпиг күш-ажылы база Тыва Республиканың чурттакчы чонунун социал магадылалдарын камгалаар талазы-биле амы-хууда салышкыны дээш» Хүндүлел бижии, 03.12.2007ч. 20

39. Олег Колович Шырыпчык 1950 Бүгү Россияның инвалидтер нитилелиниң Төп баштаар чериниң «Хөй чылдарда, төлөпиг күш-ажылы база Тыва Республиканың чурттакчы чонунун социал магадылалдарын камгалаар талазы-биле амы-хууда салышкыны дээш» Хүндүлел бижии, 03.12.2007ч. 36

40. Александр Степанович Киселев 1959 ССРЭ-ниң Көдээ ажыл-агый ямызының «1977 чылда социалистг чарыштарның тилекчизи» хөрөк демдээ, 18.01.1978ч. 31

41. Лидия Григорьевна Мамышева 1955 Россия Федерациязының Бүгү Россияның харылзаа ажылдакчыларының профэвилелиниң Төп комитетиниң «Россия Федерациязының Бүгү Россияның харылзаа ажылдакчыларының профэвилелинге үр чылдарда ак сеткилдиг ажылы, ажылчыннарның социал-күш-ажыл эргелерин болгаш сонургалдарын камгалаар талазы-биле идепкейлиг туружу дээш база Тыва Республиканың Профэвилелдер федерациязының 80 чылы-биле холбаштыр» Хүндүлел бижии, 23.11.2007ч. 33

42. Борис Санчатович Саннал 1950 ССРЭ-ниң Көдээ ажыл-агый ямызының «1974 чылда социалистг чарыштарның тилекчизи» хөрөк демдээ, 22.03.1975ч. 32

43. Андрон Семенович Сосин 1938 Россия Федерациязының Өөредилге болгаш эртем

ямызының «Өөредилге системазынга хөй чылдарда ак сеткилдиг күш-ажылы дээш» Хүндүлел бижии, 24.05.2007ч. 43

44. Василий Андреевич Романов 1950 БЛКАЭ-ниң ТК-ның «Беш чылдың аныак гвардейжизи» хөрөк демдээ, 06.05.1975ч. 33

Тыва Республиканың Чазааның 2008 чылдың апрель 25-те №252 доктаалыга №8 капсырылга

Тыва Республиканың Мөңгүн-Тайга кожуунунун талазы-биле «Күш-ажылдың хоочуну» атка төлөпиг болган кижилерниң Д А Н З Ы З Ы

ч/е №	Фамилиязы, ады, адазының ады	Төрүт-түнген чылы	Шаңгалының хевири болгаш ону тывыскаан хүнү	Күш-ажыл стажы
-------	------------------------------	-------------------	---	----------------

1. Гаврил Иргитович Буянды 1954 БЛКАЭ-ниң ТК-ның «Беш чылдың аныак гвардейжизи» хөрөк демдээ, 30.01.1976ч. 31

2. Раиса Кызыл-ооловна Саая 1957 Россия

Тыва Республиканың Чазааның 2008 чылдың апрель 25-те №252 доктаалыга №9 капсырылга

Тыва Республиканың Өвүр кожуунунун талазы-биле «Күш-ажылдың хоочуну» атка төлөпиг болган кижилерниң Д А Н З Ы З Ы

ч/е №	Фамилиязы, ады, адазының ады	Төрүт-түнген чылы	Шаңгалының хевири болгаш ону тывыскаан хүнү	Күш-ажыл стажы
-------	------------------------------	-------------------	---	----------------

1. Олег Кончукович Агбаан 1955 Россия Федерациязының Суд приставтарының федералдыг албанының «Суд приставтарының федералдыг албанының 100 чылы» медалы, 15.10.2007ч. 35

2. Тамара Бурчутлова Донгак 1955 «Иениң медалы» I чергениң медалы, ССРЭ-ниң Дээди Чөвүлелиниң Президиумунун Чарлыы, 30.05.1986ч. №654024 20

3. Марта Александровна Донгак 1958 «Иениң медалы» II чергениң медалы, ССРЭ-ниң Дээди Чөвүлелиниң Президиумунун Чарлыы, 28.02.1990 ч. №653848 24

4. Серен Чодур-оолович Монгуш 1952 Тыва Республиканың «Ак сеткилдиг күш-ажылы дээш» медалы, Тыва Республиканың Чазааның Даргазының Чарлыы, 10.08.2007ч. №327 38

5. Алдын-оол Салчакович Октябрь 1949 ССРЭ-ниң Иштики херектер ямызының «Тө-

Тыва Республиканың Чазааның 2008 чылдың апрель 25-те №252 доктаалыга №10 капсырылга

Тыва Республиканың Таңды кожуунунун талазы-биле «Күш-ажылдың хоочуну» атка төлөпиг болган кижилерниң Д А Н З Ы З Ы

ч/е №	Фамилиязы, ады, адазының ады	Төрүт-түнген чылы	Шаңгалының хевири болгаш ону тывыскаан хүнү	Күш-ажыл стажы
-------	------------------------------	-------------------	---	----------------

1. Марина Сотпаевна Балчий-оол 1942 ССРЭ-ниң Көдээ ажыл-агый ямызының «Коммунистг күш-ажылдың шалыпчызы» хүндүлүг ады, 25.04.1985ч. 26

2. Долбаа Канчыраковна Бегзи 1946 ССРЭ-ниң Көдээ ажыл-агый ямызының «Коммунистг күш-ажылдың шалыпчызы» хүндүлүг ады, 15.06.1985ч. 36

3. Татьяна Александровна Злыгостева 1957 Россияның көдээ ажыл-агый эртемнер академиязының «Хөй чылдарда үр-түннелдиг күш-ажылы дээш» Хүндүлел бижии, 12.04.2007ч. 31

4. Михаил Ивойлович Кудряшев 1946 ССРЭ-ниң Иштики херектер ямызының «Милиция-ның тергини» хөрөк демдээ, 30.04.1979ч. 33

5. Любовь Маннаевна Куулар 1953 Россияның Хамаарышпас профэвилелдер федерациязының «Россияның Профэвилелдериниң 100 чылы» юбилейлиг медалы, 21.09.2005ч. 33

6. Чолбак Достей-ооловна Куулар 1927 «Күш-ажылдың хоочуну» медалы, ССРЭ-ниң Дээди Чөвүлелиниң Президиумунун Чарлыы, 27.02.1981ч. №29 27

Тыва Республиканың Чазааның 2008 чылдың апрель 25-те №252 доктаалыга №11 капсырылга

Тыва Республиканың Тожу кожуунунун талазы-биле «Күш-ажылдың хоочуну» атка төлөпиг болган кижилерниң Д А Н З Ы З Ы

ч/е №	Фамилиязы, ады, адазының ады	Төрүт-түнген чылы	Шаңгалының хевири болгаш ону тывыскаан хүнү	Күш-ажыл стажы
-------	------------------------------	-------------------	---	----------------

1. Домчумай Хойбаловна Ак 1936 «Күш-ажылдың хоочуну» медалы, ССРЭ-ниң Дээди Чөвүлелиниң Президиумунун Чарлыы, 24.08.1990ч. №29 37

2. Галина Таржаевна Балажик 1963 Россия Федерациязының Өөредилге болгаш эртем ямызының «Россия Федерациязының нити өөредилгениң хүндүлүг ажылдакчызы» хөрөк демдээ, 03.10.2006ч. 21

3. Биче-оол Андреевич Балажик 1945 В.И. Ленин аттыг Бүгү эвилелдин пионер организациязының Төп Чөвүлелиниң «Пионерлер-биле идепкейлиг ажылы дээш» хөрөк демдээ, 01.04.1967ч. 38

4. Анайбан Бараановна Кол 1948 «Иениң

10. Анна Галактионовна Романова 1951 Россияның ажаалга банкызының «Ажылынга бедик көргүзүлгелерни чедип алганы база банк ажыл-херээн хөгжүлдер адырда ачы-хавыязы дээш» Хүндүлел бижии, 18.12.1992ч. 31

Федерациязының Культура ажылдакчыларының Профэвилелиниң «Уран чүүл адырынга үр чылдарда ак сеткилдиг күш-ажылы база профэвилелге идепкейлиг ажылы дээш» Хүндүлел бижии, 26.07.2006ч. 34

3. Юлия Салчаковна Чындын-оол 1946 ССРЭ-ниң Көдээ ажыл-агый ямызының «1975 чылда социалистг чарыштарның тилекчизи» хөрөк демдээ, 28.10.1975ч. 27

лөпиг албаны дээш» III чергениң медалы, 05.10.1979 ч. №440 30

6. Антонина Тас-ооловна Сат 1957 «Иениң медалы» II чергениң медалы, ССРЭ-ниң Дээди Чөвүлелиниң Президиумунун Чарлыы, 27.04.1989ч. №613233 33

7. Валентина Оолаковна Саая 1950 «Иениң медалы» III чергениң медалы, ССРЭ-ниң Дээди Чөвүлелиниң Президиумунун Чарлыы, 27.02.1981ч. №926862 32

8. Марта Натпотовна Тюлюш 1944 «Иениң медалы» II чергениң медалы, ССРЭ-ниң Дээди Чөвүлелиниң Президиумунун Чарлыы, 29.06.1981 ч. №664308 42

9. Зоя Очур-ооловна Ооржак 1952 «Иениң медалы» II чергениң медалы, ССРЭ-ниң Дээди Чөвүлелиниң Президиумунун Чарлыы, 27.11.1987ч. №976229 29

10. Татьяна Дакай-ооловна Тумат 1951 БЛКАЭ-ниң ТК-ның «Комсомолга идепкейлиг ажылы дээш» хөрөк демдээ, 24.12.1980ч. 28

11. Зоя Владимировна Хуурак 1956 ССРЭ-ниң Көдээ ажыл-агый ямызының «1988 чылда социалистг чарыштарның тилекчизи» хөрөк демдээ, 15.01.1989ч. 34

7. Маны Сувановна Оюн 1942 «Коммунистг күш-ажылдың шалыпчызы» хүндүлүг ады, 10.06.1976ч. 34

8. Бичен Самбуевна Оюн 1948 ССРЭ-ниң Көдээ ажыл-агый ямызының «1978 чылда социалистг чарыштарның тилекчизи» хөрөк демдээ, 27.11.1978ч. 34

9. Наталья Викторовна Пономарева 1957 Россияның Хамаарышпас профэвилелдер федерациязының «Россияның профэвилелдериниң 100 чылы» юбилейлиг медалы, 12.12.2007ч. 30

10. Анюта Бадый-ооловна Салчак 1958 Россия Федерациязының Өөредилге ямызының «Россия Федерациязының Өөредилге ямызының 200 чылынга тураскаадып өөредилге системаны хөгжүлдеринге улуг салышкыны дээш» Хүндүлел бижии, 14.03.2003ч. 32

11. Уран Түлүшевна Салчак 1959 Россия Федерациязының Өөредилге ямызының «Россия Федерациязының нити өөредилгениң хүндүлүг ажылдакчызы» хөрөк демдээ, 24.05.2007ч. 25

12. Сергей Сааевич Седенбал 1947 Россия Федерациязының Өөредилге ямызының «Россия Федерациязының нити өөредилгениң хүндүлүг ажылдакчызы» хөрөк демдээ, 24.05.2007ч. 34

13. Галина Бумбаевна Саан 1948 Россия Федерациязының Өөредилге ямызының «Россия Федерациязының нити өөредилгениң хүндүлүг ажылдакчызы» хөрөк демдээ, 24.05.2007ч. 34

медалы» II чадазының медалы, ССРЭ-ниң Дээди Чөвүлелиниң Президиумунун Чарлыы, 30.07.1986ч. №976197 36

5. Николай Петрович Мельников 1952 Тыва Республиканың «Республиканың социал-экономика хөгжүлдезинге улуг салышкыны дээш база Россия Федерациязының составында Тыва Республиканың киргениниң 60 чылы байырлалы-биле» юбилейлиг медалы, Тыва Республиканың Чазааның Даргазының Чарлыы, 06.09.2004ч. №118 37

6. Юрий Григорьевич Никитин 1952 «Россия Федерациязының көдээ ажыл-агыйның алдарлыг ажылдакчызы» хүндүлүг ады, Россия Федерациязының Президентизиниң Чарлыы, 14.07.2007ч. №198398 38

7. Владимир Сергеевич Ползов 1956 «Айылга таварышканнарны камгалааны дээш» медалы, Россия Федерациязының Президентизиниң Чарлыы, 25.07.2006ч. №27365 34

(Уланчылыг).

Калдар-Хамар оруунуң 70 чылынга

ЕЗУЛУГ-ЛА УЛУСЧУ ТУДУТ

Эрзин-Тести Тываның улуг кезиинден Таңды-Уула биле Сеңгилең сыннары аңгылаан турган. Төптөн ынаар дугуйлуг чүве углавас, чүгле Чадааналааш, Хандагайтылааш, чедип болур.

1974 чылдың октябрь 6-гы «Шынга» Н.Базаан мынча деп бижээн: «1934 чылда Культура яамызы (ынчан өөредилге яамызы турбаан) мени Самагалдай эге школазын эргелекчиледип чоруткан. «Совьеттранс» эргелегинден ийи машина алгаш, долдур школа херекселдин чүдүргөш, Кызыл-Арыгга чедиртип алдым. Оон ынай Шумов тергелиг аъттары-биле Самагалдайга чедирди. Кадыр дөшке терге дедир чуулбас кылдыр шиш баштыг демир өргөн-нерни сөөртүндүр быгыглан алган болду. Ынчалза-даа хөй чүктүн чамдызын дүжүрүп кааш, дедир кээп ап турдуvus».

Бо Хамар дээр арт-тыр. Болап 1930 чылдарда каш-ла машина эрткен. Чүгле шыырак аъттарлыг терге, шанак эртип шыдаар. Ынчангаш орук тудуунче кичээгей салыры чугула апарган. ТАР-ның Сайыттар Чөвүлели «ТАР-да шанак, терге чычаан оруктарының тудуунга болгаш септелгезинче чоннун киржириниң саавырын» чогааткаш, 1937 чылдың январь 3-түн хунунде бадылаан.

Чазактын саавырын езуугаар 18-тен 45 хар иштинде кижилер шуптузу орук тудуунга халас ажилдаар. Чүгле 100 километрден ырак черлерден келген улуска ажил төлөвириниң чартыын бээр. Хүнде 10 шах ажилдаар. Кижилерүзү 5 хонук, а феодалдар 10 хонук ыялап ажилдаар. Хайгаарал болгаш чурум шыңгы, хажыдышыкын болганда канчаар хемчег алырын кожуун чагыргазы үзе шийтпирлээр. Шанак, терге, кускун-хаай, балды болгаш өске-даа херекселдерни, кылыр ажилының аайы-биле, боттар эккээр. Аът-улаг, хүнезин, шуглак-дөжек база боттарыны.

Арт-сын ажар Хамар оруун терге, машина чоруур кылдыр казар болгаш Калдак хемнин ишти-биле чоруур чаа орук үндүрер дугайында доктаалды ТАР-

ның тоску Улуг Хуралы 1938 чылдың сентябрьда хүлээп алган. Оон бээр бо чылын 70 чыл болур. Бо улусчу орук тудуунга тураскааткан бижиктиг монументини (Даш чада, ийи арзылан, үгек) Тес-Хемниң чону ТАР-ның 70 чыл оюн таварыштыр (1991 чылда) Шураштыг-Хемниң Калдакче кирген аксында тургускан. Бо ийи хемнин белдиринде Чинге-Хажаттан баткан думчук кырында. Моон Шуурмакче хем ишти-биле бадыптар оруувус — Калдак оруу ол. Моон ол чарыкта хаялыг одуругже үнүптер оруувус — Хамар ол. Бо ийи аңгы орукту деңге кылып турганындан аттары «Калдак, Хамар» кылдыр чоокшулажы берген. А Салчак Тока: «Калдак, Хамар кадыр оруун казып алза, аштап алза!» деп ырлаптарга, ол аттар «Калдак-Хамар» кылдыр тутчуп, чаңгыс ат болу берген. Бирээзи — хем ады, өскези — тайга ады хирезинде-ле.

Калдак-Хамарны казып турар үеде орук тудуун Садыг болгаш үлетпур яамызы (А.Чымба) харыялап турган. Орук тудуунун эргелининиң начальниги — Ензак, инженер — Розанов, проравы — Макаров, төлөвилекчизи — Коковин, чертежниги — Кутепов. Кол удуртукчузу Оюн Ензак.

1939 чылдың июнь 30-де «Хостуг арат» солун «Калдак иштин орук кылдыр аштаар дээш, 3 км черге 879 кижилер ажилдап турган» деп бижээн. Санаңар: 1 км. черге 293 кижилер азы чаңгыс метрге 3-4 кижилер ажилдап турган-дыр. Ынча хөй чонну ынаар хаара туткан. Оларның чамдызының (Мөңгүн-Тайгадан Кыргыс Шөмбүл, Тожудан Бараан Дагбашык, сайыт Александр Чымба, Эрзинден Василий Еренчин...) сактышыкыны, ажил-агыйжы медээлер парлалгада база архив документилеринде, киножурналда арткан.

Орук харылзааларының инженерлер турган В.М. Розанов мынчаар

бижээн: «Бо орук дургаар мунар аъттарлыг болгаш улаачыларлыг хөй өртөөлдер турган. Улаачылар дараазында өртөөлге аъттарны солуп алгаш, улаштыр-ла халдыптар». А англи аян-чорукчу Д.Каррутерс 1913 чылда мынча деп бижээн: «Улустун бурун шагдан бээр аъттыг аргыжып келген оруу бо. Бүгү-ле эжелекчилерниң кээп турган оруу бо». Шынап-ла, моол дүжүметтерден, кыдат милитаристерден эгелээш, Чингис-Хаанга чедир кымнарны болап эртпээн дээр. Орус топограф В.Матусовский 1870 чылдарда Улаастайдан Минусинскиге база бо оруктап ашкаш, оруктуң чуруун болгаш тайлыбырын кылган.

ТАР үезинде Кызыл-Арыг, Каскал, Куран, Бай-Даг, Шуурмак, Чаа-Оваа өртөөлдериниң эн-не улуу Шуурмак турган. Бо мынчаар чингеген улус үзүлбес. Кызылдан янзы-бүрү бараан, Эрзин-Тестен алгы-кеш, өлүк, үс-саржаг, малмаган Шуурмакка мөөңнеттинер. Ынчангаш бо черниң адын шаанда Бааза (Перевалочная) дээр турган.

Шуурмак суурнуң адаанда Таңды-Уула сынындан баткан кызаа, кыска болгаш кадыр өзен карарып чыдар. Хамарлап ажар оруктуң бети аксы ол. 1940 чылдардан бээр олап чорбастаан. Олап ажарда узун дыт ужургааш, машина соонга дедир баштандыр сөөртүп алыр турган. А Калдак иштинин оруун Москва холга алгандан бээр, сөөлгү каш-ла чылда дыка экижээн. Орук дургаар суг сыстып чыдар болгаш, септээр берге. Ол орукту 1950 чылдарга чедир Эрзин-Тестин чонунга метрлеп оонап, септедип турган. Шеф аргазы-биле школачыларны-даа ажилдадып турган.

— 1952 чылдың чайынында 12-14 харлыг тургаш 8 школачы оол колхозчу Шойдак ирейниң удуртулгазы-биле орук тудуунга бүдүн ай ажилдадывыс — деп күш-ажылдың хоочуну И.М. Сувандин бодунуң «Төрзэн Тезим» (2008 чыл) деп номунда бижээн. Бай-Даг биле Дүктүг-Дыт аразында 1,5 км. черни чаңгыс тергелиг аът-биле ийи машина оожум каржып эрте

бээр кылдыр орукту калбар-тывыс».

Чогум орук тудуу 1938-1945 чылдарда доозулган, өске кожууннарның чонун ынаар албада-вастан-даа болза, кыш-чай чок суг сыстып чыдар черлерни үргүлчү септээр, орукту дескилээр болгаш калбартыры 2000 чылга чедир улуг айтырыг турган. Ону Россия Федерациязының орук албаны холга алгандан бээр байдал экижээн. Ам чүгле «Калдак-Хамар» деп ырлажып турар черивистин Калдак деп адын катап эгидери азы Калдак хем иштинде орук дургаар «р.Шураштыг» деп каан байзаларны «р.Калдак» кылдыр эдери арткан. Ынчангаш-ла «Калдак оруу» деп шүлүмнү силерге бараалгаттым:

КАЛДАК ОРУУ

Калдак оруун амгы улус
Калдак-Хамар дижирлер-дир.
Харалааның, Хамар ырак,
Хажызында болбазыкпе.

Хамар дээр — кадыр тайга,
Калдак дээр — кашпал
хем-дир.

Хамар сынче кым-даа үнмес,
Калдактап-ла халдып тур бис.

Чаа-Оваа артты база
Калдак-Хамар дижи берген.
Чаа атка чаңгыгар-ла,
Канчаарга-даа, чараш ат-тыр.

Хамар звес, калдак иштин
Казып-чазап, дескилпкен
Кайло, хүүрек, быра туткан
Хамык улус аңаа турган.

Балды, докпак, өргөн, озук —
Бар-ла чепсек, херексел ол.
Демир-хүүрек, лом безин
Денди ховар үе турган.

Казар, бузар күчү чокта
Калдак оруу ажыттыгын.
Трактор дээр күштүг чүве
Дыка соонда көстүп келген.

Калдак ишти — каалама,
Хамык чоннун оруу-ла ол.
Хамар тайга баары-биле
Каракадыр халдып тураал!
Чооду КАРА-КҮСКЕ.

Бөмбүрзектин
судалы«ЧӨӨН ЧҮКТҮН
ЧОГААЛЧЫЗЫ»

Делегейде ат-сураа алгаан чогаалчы, политик, хөй-ниити ажилдакчызы Чингиз Айтматов үр звес аараанының сомонда, мөчээн. Ол Россияжи болгаш делегей культуразына эгиттинмес улуг чидириг дээрзи чугаажок. Чингиз Айтматовту бүгү делегейниң чурттарында «эң-не барыын чүкчү чөөн чүктүн кижизи» деп ачап турар. Ол Европа чурттарына хөй чылдарда ажилдап, чурттап келген. Оң барык бүгү чогаалдары делегейниң чээрби ажыл чурттарының дылыне очулдуртунган. «Баштайгы башкы», «Хүн дурту чүс чыл», «Джамия» дээн ышкаш чогаалдары чоннун кайгамчык сонургалын чаалап алган. Чогаалчының барык бүгү ажилдарын кино кылдыр тырттырган.

Июнь 14-те Чингиз Айтматовту Киргизияның найысылалы Бишкек хоорайга адазының чанынга хөөржүткен. Ол база кыргыз чоннун сурагыл хөй-ниити ажилдакчызы чораан.

«ЧАА ЧАЛГЫГ»

Чай келген. Шөлээже күш-ажылчы чон үнүп, дыштанып эгелээн. Бир звес бо чоокку хүннерде шөлээп алгаш, Кара-Далай эринге дыштаныр болзунарза, россияжи эстраданың «сылдыстарын» караанар-биле көөр аргалыг болур силер. Алла Пугачева, София Ротару, Лариса Долина, Лев Лещенко, Ирина Аллегрова, Филипп Киркоров, Леонид Агутин, Владимир Пресняков, Валерий Меладзе дизеле, кымнарны аңаа көрбес дээр силер. Каш хонгаш бүгү Россияның аныяк эстрада ыраажыларының 2-ги «Чаа чалгыг» конкурзу бодунуң ажылын эгелээр.

Төп парлалгадан.

НОМЧУКЧУГА

Июнь 17-де үнген № 63 «Шын» солунуң 6 дугаар арынында школа амыдыралының дугайында бөлүктээн материалдарда Суг-Аксы школазының хоочун башкызы Х.Ооржактын «Немелде билигн бээр» деп эгелиг чүүлүнүң сөөлгү абзазында ол темага хамаарышлас чурук кире бергенин ону номчаан кижилер эскерген боор. Арынны калыкже парлап үндүреринге белеткел ажилдарының эң сөөлгү чорудуунга техниктиг чылдагаан-биле ол чурук бо материалдың аразынче кире бергенин сайгарып көрдүвүс. Ынчангаш ол дугайын дыңнатпышаан, башкыга буруувус миннип, материалының сөөлгү абазынын мында катап киридвис.

«Башкының хөй санныг өөреникчилеринден санга ынактары — Аржаан Ондар, Шеңне Монгуш, Кан-Демир Ховалыг, Бадый Сат, Кежик Сарыглар, Аржаана Ооржак, Аржаана Ондар дээш хөй-ле уругларны адап болур. Чыл санында республикага болур олимпиадаларга 1-ги, 2-ги черден дүшпес өөреникчилер — Аржаан Ондар, Бадый Сат, Алан-Тоос Сарыглар, Шеңне Ондар, Тайгана Орлова оларга бүдүн школа чоргаарланыр. Ынчангаш бөлүмнер ажылы школада кол ажилдар болуп, уругларга немелде билиг, сайзыралды, эки талаже угландышкыны бээр дээрзинге бүзүреливис улуг».

БОДУМ ХУУМДА ДЕТКИИР-ДИР МЕН

Бистиң республиканың социал-экономикиг хөгжүлдесин дүргедириниң талазы-биле эң чугула айтырыгны РФ-тиң Чазанга база чугаалажып көргөн. ТР-ниң Чазаның Даргазы Ш.В.Кара-оол, оон оралакчызы И.В.Чучев Тывага көдээ ажил-агыйжы хөгжүдериңиң айтырыын эң чугулалап көрүп турарын бодум хуумда аажок деткиир-дир мен.

Эң баштай чедип алган мергежил — көдээ ажил-агый техниказының талазы-биле инженер-механик. Кызылдың көдээ ажил-агый техникумунуң чаа ажыптыглан механизация салбырының 1967 чылда эң баштайгы доозукчуларының бирээзи мен.

Бирги курска киргенивис күзүнүнде чаа ажыттыглан механизация салбырының сургуулдарын көдээже күскү дүжүт ажаалдазынче шефтедип үндүрбейн, хоорайга тудуг ажилына арттырып каан. Техникумунуң чаа ниити чуртталга бажыңының таван 1963 чылдың күзүнүнде бистер касты-выс. Тудуг ажилына бир ай иштинде киржи ажилдааш, техникумунуң дирекция чериниң шаңнал, макталын алган бис.

Механизация салбыры чаа-ла ажыттынып турган болгаш, оон материал-техниктиг баазы чегей, кошкак турган. Хамык дериг-херекселдерни боттарыныс чогаадып, эптеп кылыр ужурга таваржып турдуvus. Инек саар, хой кыргыыр агрегаттарны боттарыныс эптештирип салып алды-выс. Теория талазы-биле лекция-

ларны дыңнааш, оон практика кырынга өөренип алыры-биле «Каа-Хем» сельхозтехникага барып, трактор, автомашына моторларын өөренип көрүп, оон аңгыда газ, электри-биле дунзаалаарының өөренип ап, Кызыл хоорайның мастерскаялынга барып, херек кырында хол-биле тудуп өөренип турдуvus. Автомашина башкаарын хоорайның кудумчуларында тускайлап каан черлерге өөредир турган.

Көдээ ажил-агый практикаын Таңды кожуунун Сосновкага эртрип, төп шаңга тараа арылаар машиналарны башкаары, хондурдаа ажилдаар чүве. Комбайн башкарып, тараа ажаап шаг болган бис.

1967 чылда Кызылдың көдээ ажил-агый техникумунуң механизация салбырын 25 кижилер доостувус. Кады дооскан өөрлеримден мээң сактырым Валентин Куулар Тожуга, Шемиге совхоз директорлаан. Макарун Донгак эң-не баштай Мөренге, мен Нарынга инженер-механиктеп ажилдаан бис. Кинаа Лодун Самагалдайның «Сельхозтехника» чериниң техника машиназын башкарып, Эрзин, Тес-Хем кожууннарның көдээ ажил-агый машиналарының септелгезин харыялап турган. Механизация салбырын доозуп тура, трактористин, комбайнернун, чолаачының шынзылгаларын, инженер-механик мергежилдин дипломун алыр чүве.

Көдээ ажил-агый техникумунуң механизация салбырын 1967

чылда эң баштайгы доозукчулары дыка хөй оолдар КАИ албанынга ажилдап чораннар. Кады дооскан өөрүмден Валентин Куулар черле мөге уктуг кижилер болгаш, Совет Тываның 20 чыл оюнун байырлалының Кызылга болган хүрежинге 1964 чылда үш, дөрт дугаар черге арткан. Макарун Донгак база хүрежир, шаңналдыг черлерге үнүп чорду. Ол ам Сүт-Хөл кожуунуң башкының эргедужаалында соңгуткан ажилдап чоруур. Эрзинден үнүп чоруп турбаан болгаш, кады дооскан эш-өөрүмнүн кайда, чүнү кылып чоруур билбесим-не аргажок.

Бодум хуумда эң-не баштай Эрзин кожуунуң «Коммунизмче орук» (Нарын) колхозтун инженер-механигине ажилдап эгеледим. Ынчан колхозтун машина-техниказы эргижирээн турган. Чаа техника-биле чолаачыларны, механизаторларны хандырар негелдени салып тургаш, чоорту чаа техниканы ап эгеледивис. Ынчан даргавыс Михаил Шойжун турган, аажок ажил-ишчи, шыңгы негелделиг дарга чүве. Чаа машина-трактор мастерскаязын кылып алды-выс. Чаа дериг-херекселдерни-тракторнун чемишчилдиге аппаратуразын, вал чондурар станок, электри, газ-биле дунзаалаар херексел дээн чижектиг чаа техникалыг мастерскаяны тургустум. Инженер-механик хүлээлгем-биле кады экспедитор база болуп, техника машина мунуп алгаш, машина-техниканы артык кезектерин

АШТЫРЫЫШКЫН-ДАА, ТИИЛЕЛГЕ-ДАА БАР...

Кажан бо чүүл чырыкче үнүп келген турда, Австрия биле Швейцарияның стадиондарында бут бөмбүүнге бо хонуктарда эртип турар Европа чемпионатында киржип турар Россияның чыынды командасының бо улуг маргылдаага моон ыңай киржириниң азы киришпезиниң салым-чолу шиитпирлеттине берген турар. Чүге дизе, Тываның үези-биле алырга, эрткен дүне, 02.00 шак ажып турда, бут бөмбүүнге Россияның чыынды командасы Швейцарияның чыынды командасы-биле Австрияның Инсбрук хоорайга ужурашкан.

Бо оюндан чемпионаттың «D» бөлүүндө эң хей сан алган ийи команда дараазында ужурашылгаларга киржир эргени чаалап алып, а сөөлүнге арткан ийи команда чемпионаттан үнер. А амдыызында бистиң командага хамааржыр «D» бөлүктө байдал мындыг: Испанияның чыынды командасы чаңгыс-даа аштырышкын чок 6 санныг, Швеция биле Россияның командалары 3-3 сан-

оюн көргүскен турар ужурулг. Инсбрук хоорайның Tivoli NEU стадиону бо удаа бистиң командавыска тиилелгени сөңнээн-даа чадавас.

Чемпионаттың өске арткан үш бөлүүндө байдал кандыгыл?

«A» бөлүктө мурнуку черлерни Португалия биле Турцияның командалары 6-6 саннарлыг ээлеп турар. Бистиң хан төрелдеривис болур турктарны кым-даа улуг-ла херекке албайн турза-даа, олар ботта-

диптиң чемпионнары турган болгай. Французтар мырыңай ийи каттап дикке чемпионнаан! Евро-2008-те французтар бодунун бөлүүндө эң сөөлгү черде 1 санныг чоруп турарын бодап кээрге, шөлде ужурашылгалар шыңгыы, а харын-даа кончуг чидиг демиселде чоруп турар-дыр. «C» бөлүктө Голландияның командасы арткан үш команданы 9 санныг мурнай берген.

Бөгүн, июнь 19-та, чемпионаттың дөрт бөлүүнге мурнуку ийи черлерни ээлээн шыырак дээр сес команда Европаның кубогу дээр ийиги чаданың оюннарын эгелээр. Аңаа шылгараан дөрт команда июнь 25-26 хүннеринде чемпионаттың чартык түңнел оюннарынга киржир, а бо чылгы Европа чемпионун илередир түңнел оюн Австрияның Вена хоорайга июнь 29-та эртер.

Европаның бо чылгы чемпионнадының акша шаңналдары мурнунда эртип турган чемпионаттарга бодаарга дыка шыырак болуп турар. UEFA бо чемпионатка 184 миллион евро акшаны чыып шыдаан. Аңаа деңгээрге, 2004 чылда Португалияга эрткен Европа чемпионнадының акша шаңналы 129 миллион евро турган.

Бо чемпионаттың киржикчизи 16 команда бүрүзү ээлээн черлеринден хамаан чокка 7,5 миллион евро акшаны шаңнал кылдыр ыяаппа алып. А оон ыңай кайы команданың канчаар ойнаанындан хамааржыр. Чижээ, бөлүүнге бир команданы тиелээрге-ле, акша шаңналы 1 миллион еврога көвүдөп турар. Хайым ойнаан командаларга 500-500 муң еврону бээр. Сеске кирген командаларга 2 миллион еврону немээр. Чартык түңнел оюннарга арткан командаларга база 3 миллион еврону шаңнал кылдыр немей санаар, а түңнел оюнга Европа чемпиону ат дээр ойнаан командаларның уттурганынга бүгү шаңнал акшаларынга 4,5 миллион евро акшаны, а тилекчи командага 7,5 миллион еврону немей тыгсыр. Бир эвес тилекчи болуп үнген команда чемпионат үезинде чаңгыс-даа уттурбаан болза, мырыңай 23 миллион еврону бүгү шаңнал акшаларының «кырынга» салыр.

Бо-ла бүгү саң-хөө байдалды санап көөрге, бут бөмбүүнге Россияның чыынды командасы эвээш дизе 8,5 миллион еврону шаңнал кылдыр алып. Ажылдап алдынган бо хамык акшаның 75 хуузу ойнакчылар аразында үлежирлер. Ынчап кээрге, оюн шөлүнге чурту – Россия дээр, бодунун карманы дээр, карак кызыл, чаныш-сыныш чок демисежириниң барымдаазы оларда бар-дыр...

Юрий КӨК-ООЛ.

нарлыг. Ынчалза-даа хуу талазы-биле алып болза, шведтерниң байдалы эки.

Бистиң бөлүктүң таблицазында сөөлгү турушту амгы үеде Европа чемпиону болуп турар Грецияның чыынды командасы ээлеп турар. Бо команданы Россияның чыынды командасы июнь 14-те Зальцбург хоорайга эрткен оюнга 0:1 санга удуп алган. Ынчалза-даа орустар Инсбрук хоорайга эрткен эң баштайгы – испаннар-биле оюнун 1:4 санга уттуруп алганын база утпаалы. Бо чылдагаан-биле Россияның чыынды командасының бо чемпионатта багай байдалдыг чоруп турары ол. Ынчалза-даа Россияның чыынды командасының кол тренери Гус Хиддинкин «ааскежиктиг тренер» дижир. Бо сестер эрткен дүне бадыткаттыгнан боор дээрзинге улуг бүзүрел-биле бо чүүлду бижип олур мен.

Чогум Гус Хиддинг шведтер-биле ужурашылгага оларны тиилеп алыры улуг айтырыг деп каш хонук бурунгаар миннип чугаалаан. Шыны-биле бижири болза, букмекерлер Россияның чыынды командасын бо чемпионаттың эң кошкак командасының бирээзи деп санап турар. Шынап-ла, бут бөмбүүнге амгы Россияның чыынды командазы мурнунда эртип турган Европа чемпионаттарында бодунун бөлүүндө безин чаңгыс-даа каттап үнүп чадап каан чүве-дир. Бо удаа байдал кандыг болганын бо дүнеки

рының бөлүүндө амдыызында багай эвес ойнап турарын бо чемпионаттан көрүп тур бис. Бо ийи күрүнениң чыынды командаларында боттарының чурттарының чемпионнары болур чеди-чеди шыырак ойнакчы ойнап турарын демдегледип каайн.

Бо-ла бөлүктө Европа чемпиону аттыг Чехияның чыынды командасы база ойнап турар. Ынчалза-даа оларга бо чемпионат база улуг-ла аас-кежикти эккелбээр. Чехтер амдыызында бөлүүндө эң сөөлгү – дөрткү черни ээлеп турар. Оларның дараазында оюннарже кирер аргаы чок деп санап болур.

«B» бөлүктө Хорватия биле Германия мурнуку одуругда. Чижээ, немецтер диптиң чемпионнадынга эң хей – 10 каттап киришкен. Олар 1972 чылдан бээр шуут үзүктөл чок киржип турарлар. Германияның чыынды командалары Европа чемпионнадын үш каттап ойнап алган эң ат-алдарлыг команда болур. Бо чылгы чемпионаттың база шыырак командасының бирээзи кылдыр санадып турар. Көрүкчүлерниң эң хейи түңнел оюнга Германия биле Испания артар деп баш удур санап турары солун.

«C» бөлүктө кончуг шыырак командалар чылгы берген. Чижээ, Голландияның, Италияның азы Францияның командаларын канчап кошкак дээрлр? Бо үш чурттарның кайызының-даа чыынды командалары аңгы-аңгы чылдарда Европа

2008 чылдың июнь 9-та эрттирген №10-КР/08 аукционнун түңнелдери

Арга-арыг тараан ыяштарны садар-садып алырының керээзин чарарынга эргени алырының талазы-биле №10-кр/08 аукционга киржиринге чагыгларны хүлээп алырының 2008 чылдың май 7-де протоколунга үндезилеп база арга-арыг участоктарын хөлезилээр керээзи чарарынга эргени алырының азы Тыва Республика-ның Арга-арыг агентилелиниң 2007 чылдың август 1-де №38 дужаалы-биле бадылаттыг арга-арыг тараан ыяштарны садар-садып алырының керээзин чарарынга эргени алырының талазы-биле арга-арыг аукционун эрттирериниң Чурумунга дүүштүр аукционну

эгелээриниң мурнунда шуптузун күштүг деп санаан 5 бижимел чагыг кирген. Садыглаашкыга киржир күзүлдиг аукцион киржикчилеринден оларның баш удур төлөвириниң түңүн төлээниң бадыткап турар документилерни алган, ол дугайын аукционга киржириниң чагыгларын хүлээп алганының дугайында 2008 чылдың май 7-де тургускан протоколунда айтыпкан.

Дараазында аукцион чүүлдеринге (а/ч) аукцион эртпээр деп санаттыг, чүге дээрге чагыглар кирир хуусаа төнгүжө аукцион чүүлүнүн бүрүзүнге чүгле чаңгыс чагыг кириринген:

А/ч №	Турар чери		Кварталдың үзүп берген кезээниң №	Ыяштың хемчээли (куб.м.)		Аймак	Шөлүгү	А/ч эге өртээ, рубль
	Арга-арыг ажыл-агый	Участоктун арга-ыяш а/ч		Нити-биле	Оон иштинде тудуг ыяжы			
1	Каа-Хем	Кунгуртут	210/9	300	-	Л	3,0	22718,0
3	Шагаан-Арыг	Арыг-Үзүү	100/13	206,8	158	Л	4,0	37890,65
4	Чадаана	Сүт-Хөл	290/14	156	107	Л	3,0	29706,75
5	Танды	Хову-Аксы	166/2	200,4	98,5	Л	2,0	26434,69
6	Тес-Хем	Шуурмак	162/15	200	166	Л	3,2	34203,38

Аукцион чүүлүнүн эге өртээнге ыяштыг черлерни садар-садып алып керээзлерин он хонук хуусаада (2008 чылдың июнь 19-ка чедир) чарып алырын аукционнун дараазында киржикчилеринге саналдаан:

№1 аукцион чүүлүнүн талазы-биле – хууда сайгарлыкчы Аймир Анатольевич Чигденге;

№3 аукцион чүүлүнүн талазы-биле – «Артыш» кызыгаарлаан харысалгалыг нитилелге;

№4 аукцион чүүлүнүн талазы-биле – хууда сайгарлыкчы Вячеслав Көргөн-оолович Монгушка;

№5 аукцион чүүлүнүн талазы-биле – хууда сайгарлыкчы Эчис Михайлович Хууракка;

№6 аукцион чүүлүнүн талазы-биле – хууда сайгарлыкчы Аян Сергеевич Сыратка саналдаан.

Дараазында аукцион чүүлдеринге (а/ч) аукцион эртпээр деп санаттыг, чүге дээрге чагыглар кирир хуусаа төнгүжө чаңгыс-даа чагыг кириринген:

А/ч №	Турар чери		Кварталдың үзүп берген кезээниң №	Ыяштың хемчээли (куб.м.)		Аймак	Шөлүгү	А/ч эге өртээ, рубль
	Арга-арыг ажыл-агый	Участоктун арга-ыяш а/ч		Нити-биле	Оон иштинде тудуг ыяжы			
2	Шагаан-Арыг	Шагаан-Арыг	35/8	900	634,4	Л	24,0	125405,28

ДОКУМЕНТИЛЕРНИ КҮШ ЧОК ДЕП САНААР

Ак-Довурак хоорайның өөредилге эргелели билииниң дугайында дараазында документиленниң бланкыларын күш чок деп санаар, ол болза:

ортумак (долу) нити билииниң дугайында аттестаттар:

17 АА 0012595
17 АА 0012596
17 АА 0012597
17 АА 0012598
17 АА 0012599
17 АА 0012600

Чеди-Хөл кожууннун Ак-Тал ортумак школазының Артыш Хирлиг-оолович Тюлюштун адынга 2006 чылдың июнь 15-те тывыскан Б №4090492 ортумак (долу) нити билиг дугайында аттестаттың читкенин барымдаалааш, ону күш чок деп санаар.

Би-Хем кожууннун Аржаан ортумак школазының Надежда Александровна Кенденниң адынга 1994 чылда тывыскан аттестаттың читкенин барымдаалааш, ону күш чок деп санаар.

Дочун Монгушевна Бюрюпчалдың адынга Өвүр кожууннун социал хөгжүлдө килдизиниң тывыскан «Күш-ажылдың хоочуну» шыныдылганын читкенин барымдаалааш ону күш чок деп санаар.

«ШЫН» СОЛУННУ ТАВАРЫШТЫР

Бистиң ачавыс Санчай Шожал-Доржуевич Ооржакты сөөлгү орукче үдежип, биске моральдыг болгаш материалдыг дузаны көргүскен Чыраа-Бажы суурунун чонунга, школа коллективинге, Кызыл, Эрзин, Сүт-Хөл, Барыын-Хемчик кожууннардан келген төрелдеривиске сеткиливистиң ханызындан четтиргенивисти илередип тур бис.

Өөнүң ишти, уруглары.

ШЫН

Индекс 667000.
Кызыл хоорай,
Красноармейская, 100.

ТУРГУЗУКЧУЗУ: Тыва Республиканың Чазар.

Кол редактор С.С.МОНГУШ.

РЕДАКЦИЈАНЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ:

Кол редактор — 2-01-38, кол редакторнун оралакчысы — 2-19-87, тел/факс (394-22) 2-17-94, бухгалтерия — 2-17-91.
КИЛДИСТЕР: нитилел-политиктиг килдистер — 2-18-10, культура, өөредилге — 2-03-88, чагаа — 2-03-87, кедээ ажыл-агый, очулга — 2-17-09, үлетпүр — 2-40-77. e-mail: shyn@tyva.ru
Солун келбейн барганда, 3-14-94 телефонче долгаар.
Неделяда үш каттап үнер. Хемчээли парлаан 2 ама.
Тираж 9600. Чагыл 64. Номерни парлагаче дужааганы: график езугаар — 21.00, херек кырында — 20.00.

АГАР САНЬЫСЫ: № 40703810400000010000 Б ОАО Банк «ТываКредит».

Кызыл ИИН—1701008468; корр сч 30101810600000000729 БИК 049304729.

Россия Федерациязының Парлалга, телерадио-дамчылыкта болгаш массалыг коммуникациялар хөректөрүнүн талазы-биле азыялыг Ортааки Сибирде регионнар аразында дөжүскээр эргелели «ШЫН» солуну 2004 чылдың май 14-те эде бүртүкээр.

Херечөөлдер дугаары — ПИ № 16-0510. Индекс 11830, 31730.
ТР-нүн «Тываолитграф» унитарлыг күрүнениң бүдүрүлгезинге парлаан (Кызыл, Шеткинжи-Красченко, 1).

Солунда парлаттыг материалдарның авторларының бодалдары редакциянын туружу-биле дүүшпейн барып болур. Аялтыглан саклары болгаш өске-даа фактылары, дыкнадылары дээр авторлар боттары харылаар.